

KÖZLEMÉNYEK

ZAKAR PÉTER

A MAGYAR HADSEREG TÁBORI LELKÉSZI HIERARCHIÁJA 1848–49-BEN

Az 1848–49-es magyarországi szabadságharc történetét tárgyaló művek számszerűen egy kisebb könyvtár állományával vetekednek, a korszak egésze mégsem tekinthető teljesen feltártnak. Egy ilyen mindeddig csak érintőlegesen tárgyalt problémakört szeretnénk az alábbiakban részben kifejteni. A szabadságharc történetével foglalkozó szakemberek és a kor eseményei iránt érdeklődő laikusok előtt eddig sem volt titok, hogy e néhány mozgalmas hónap szereplői között szép számmal voltak egyháziak, köztük tábori lelkészek is. Gasparich Kilit nevét még a marxista történétírók is megemlítették, mint aki nem vállalt közösséget az „egyházi reakció”-val. Rónay Jácint neve tudományos teljesítménye miatt ismert. A piarista történészek sohasem feledkeztek meg Erdősi Imréről, a branyiszkói hősről. Mégis, a magyar hadsereg tábori lelkészeiről nem született mindeddig összefoglaló munka. Egy ilyen összefoglalás első részeként szeretnénk megvizsgálni az 1848–49-es magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiáját. Miért nem sikerült felállítani 1848-ban az önálló magyar tábori püspökséget? Mennyiben követte a magyarországi tábori lelkészi hierarchia az osztrák mintákat? Miért jelentkezett a szabadságharc alatt egy klerikus tábori lelkésznek? Milyen hasonlóságok és különbségek adódtak a magyar hadsereg és a nemzetőrség hadlelkészeinek szolgálatában? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre keressük a választ a következőkben. Az intézménytörténeti összefüggések ábrázolása mellett arra törekszünk, hogy az olvasó – ha csak vázlatosan is – képet kapjon azokról a lelkészekről, akik e nem mindennapi események között egyszerre akarták szolgálni egyházukat és hazájukat.

Előljáróban szeretnénk utalni néhány problémára, amelyekkel mindvégig meg kellett küzdenünk. A témaválasztás olyan sajátos határterületet jelölt ki, amely egyszerre tartozik a hadtörténet és az egyháztörténet témaköréhez is. Az ebből fakadó esetleges komplikációk elkerülése érdekében igyekeztünk a történettudomány e két ágának szempontjait – ha kellett akár kompromisszumok árán is – érvényesíteni. Így a tábori lelkészek köréből kizártuk azokat, akiket még nem szenteltek (avattak) pappá (lelkésszé), de azokat is, akiknek jelentkezését a hadügyi adminisztráció elutasította. Munkánk során arra törekedtünk, hogy figyelembe vegyük a cs. kir. hadsereg tábori lelképásztorkodással kapcsolatos rendelkezéseit és hagyományait. Ezt részben az indokolta, hogy a cs. kir. hadsereg lelképásztori gyakorlata jelentősen befolyásolta a magyar hadsereg ez irányú gyakorlatát, részben pedig az összehasonlítás lehetősége. Az 1848-as fejlődés azonban egy új, sajátosan átmeneti jelenséget is létrehozott: a nemzetőrség tábori lelképásztorkodását. Ezt is igyekeztünk tehát a hagyományos modellbe beilleszteni. A feldolgozás során ugyancsak nehézséget okozott a liberális katolicizmus 1848-as története fel-

dolgozásának szinte teljes hiánya. Bár dolgoztunk néhol érinti ezt a problémát, a jelenség teljes feltárása nem lehetett célunk. Modern kori egyháztörténet-írásunk hiányai egyéb vonatkozásokban is megdöbbentőek. Nem készült el például még olyan munka, amely a modern szakirodalom figyelembevételével dolgozta volna fel a római katolikus püspöki kar tevékenységét e válságos időszakban. A hadtörténeti irodalom utóbbi 15–20 éves imponáló fellendülése sem érintette a tábori lelkipásztorkodás problémakörét. Munkákkal szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy a nem harcoló testületek közé tartozó lelkészek szerepét, feladatait az 1848–49-es magyar hadseregben jobban megismerjük.

Még egy ilyen rövid lélegzetű munka során is sokan voltak segítségünkre. Ezúton mondunk mindnyájuknak köszönetet. Szeretnénk név szerint is megemlíteni Bona Gábort, Eördögh Istvánt, Hermann Róbertet, Lotz Antalt, Molnár Andrászt és Pelyach Istvánt. Nagy segítséget jelentett az is, hogy a források között megjelölt intézmények munkatársai mindenkor készséggel álltak rendelkezésünkre.

A Habsburg Birodalom tábori papsága a XIX. sz. első felében

A XIX. századi európai országok hadseregeinek többségében tábori lelkészek is szolgáltak. Nagy-Britanniában, Oroszországban, Poroszországban és több más európai országban eltérő körülmények között, de jelen voltak a hadseregek életében. Még Franciaország sem kivétel, noha itt időszakonként (pl. 1830-ban) felszámolták, majd újra megszervezték a tábori lelkipásztorkodást (pl. a krími háború alatt).¹

Franciaországgal ellentétben a Habsburg Birodalom hadlelkészeinek életét nem rázták meg ilyen súlyos válságok. 1773 óta zavartalanul fennállt az egyházmegyei kormányzattól független, önálló tábori lelkészet, az Apostoli Tábori Helynökség (Apostolische Feldvikariat) irányítása alatt. A hadlelkészi szervezetnek a rendes egyházmegyei kormányzat alóli kivételét több tényező indokolta. A tábori lelkészi szolgálat speciális szakmai, nyelvi és fizikai felkészültséget igényelt. Ezen kívül a seregek – különösen háborús időszakokban – gyakran átlépték az egyházmegyék határait. Az egyházmegyei papság azonban iurisdictio-ját csak az adott egyházmegyében gyakorolhatta jogosan. Meg kell még említenünk, hogy a tábori lelkipásztorkodás irányítói – akik 1773 előtt legtöbbször jezsuiták voltak – és a megyepüspökök között a XVIII. sz.-ban állandósultak a joghatósági konfliktusok. Szükség volt tehát a civil és a katonai klérus illetékességi körének pontos elhatárolására.²

1 P. Schrotti Pál: A tábori papság. *Katholikus Szemle*, 1915. 561–581. o.; Lexikon für Theologie und Kirche. (Szerk.: Höfer, Josef és Rahner, Karl) Freiburg, 1962. VII. k., 416–417. o.; *Melichár Kálmán*: A katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészetnél) és a Magyar Királyi Honvédségnél. Bp., 1899. 27–35. o. (A továbbiakban: *Melichár* 1899).

2 *Bielik, Emerich*: Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates. Wien, 1901. 1–82. o. (a továbbiakban: *Bielik* 1901); *Borovi József*: A magyar tábori lelkészet története. Bp., 1992. 7–28. o. (a továbbiakban: *Borovi* 1992); *Leonhard, Joh. Michael*: Verfassung der Militär-Seelsorge in den k. k. österreichischen Staaten, mit Rücksicht auf die Rechte und Pflichten des Civil-Clerus in militär-geistlichen Angelegenheiten. Wien, 1842. 5. o. (a továbbiakban: *Leonhard* 1842). Civil klérus alatt a civilek pasztorációjával, katonai klérus alatt a katonák pasztorációjával foglalkozó lelkészeket értjük. A két kifejezés használata egyházz jogilag kifogásolható, katonai szempontból viszont indokolt.

A jezsuita rend felosztatását (1773. augusztus 18.) követően, 1773. december 1-én Mária Terézia elrendelte az Apostoli Tábori Helynökség felállítását. Ez a hivatal kezdetben a bécsújhelyi (majd a St. Pölten-i) egyházmegyével volt egyesítve, 1826-tól azonban önálló egyházi hivatallá vált. Az élén álló apostoli tábori helynök (Apostolische Feldvikar) a hadsereghez tartozó egyének fölött lényegében püspöki joghatóságot gyakorolt. Mint a tábori lelkészség vezetője, ő döntött személyi ügyekben (kinevezés, elbocsátás stb.), ő ruházta fel a tábori lelkészeket a számukra szükséges egyházi hatalommal, ő adhatott felmentést bizonyos egyházi jogszabályok alól. Ő felügyelte a tábori lelkészek munkáját, negyedévenként minden katonai egyházi ügyet megkapott betekintés végett. Közreműködött a katonaság körében felállított templomok és kápolnák felállításában, befolyást gyakorolt a tábori missziós alap felhasználására, végül őrizte a felosztatott csapattek anyakönyveit, illetve a további csapattek anyakönyveinek másodpéldányait. 1848–49-ben az apostoli tábori helynök Johann Michael Leonhard volt, egy aszketikus felfogású, alsó-ausztriai származású főpap. Huszonhét éven át 1836-tól 1863-ig irányította a tábori lelképásztorkodást. Számos vallásos könyvet és tankönyvet írt. Ezek közül is kiemelkedő az 1842-ben Bécsben kiadott, majd néhány évvel később kiegészített „Verfassung der Militär-Seelsorge in den k. k. österreichischen Staaten...” című műve. Ebben a könyvében nem csak a tábori lelkészségre vonatkozó legfontosabb rendeleteket gyűjtötte össze, hanem foglalkozott a katonai a civil klérus viszonyával, a tábori lelkészek jogaival és kötelességeivel. Munkájával felettesei is elégetettek lehetnek, hiszen 1858-ban magas állami kitüntetésben részesítették.³

Mária Terézia a tábori vikárius munkájának támogatására megszervezte a tábori egyháztanácsot (Feldkonsistorium). Igazgatója az apostoli tábori helynök helyette is volt egyúttal. 1848–49-ben ezt a tisztséget Peter Richly töltötte be. Az apostoli tábori helynök alá rendelt tábori főlelkészek (Feldsuperior) egy-egy főhadparancsnokság mellé voltak rendelve. A monarchia 1848–49-ben nyolc superiorátusra oszlott, ezek közül Magyarország és Erdély egy-egy önálló superiorátus alkotott. A tábori főlelkészek körülbelül esperesi feladatokat láttak el, felügyeletet gyakoroltak az adott kerület lelkészei felett, véleményező és javaslattevő joguk volt, szerepet játszottak a tábori lelkészek kiválasztásában, sőt azoknak a katonai egységeknek a lelképásztorai is voltak egyúttal, amelyeknek nem volt saját tábori lelkészük. Az uralkodó nevezte ki őket. Háborús helyzetben minden hadsereghez kineveztek tábori főlelkészeket. 1848–49-ben például Magyarországon a császári sereg tábori főlelkésze Augustin Mayer volt.⁴

Az ezredek lelki gondozása az ezredlelkészek feladata volt. Minden ezred egy-egy plébániát képezett, amelyben az ezredlelkész feladata volt az egyházi funkciók ellátása: istentiszteletek tartása, szentségek kiszolgáltatása, elhalt katonák temetése stb. Fennállt tanítási kötelezettségük is, intőleg kellett hatniuk a katonákra a jó

3 *Bielik* 1901, 85–122. o.; *Melichár* 1899, 36–38. o.; *Borovi* 1992, 29–34. o. *Balogh Margit–Gecse Gusztáv–Varga József*: Vallások és katonai szolgálat. Bp., 1989. 46–47. o.

4 *Bielik* 1901, 123–137. o.; *Melichár* 1899, 38–39. o.; *Borovi* 1992, 35–38. o.; *Dr. Hermann Egyed*. A magyar hadsereg tábori főlelkészei 1848–49-ben. *Katholikus Szemle*, 1931 január 12. o. (a továbbiakban: *Hemann E.* 1931) A magyar királyok főkegyúri joguknál (ius supermi patronatus) fogva a katolikus egyházi kinevezéseknél, illetve világi vonatkozású egyházi ügyekben egyházhatalmi jogkörrrel bírtak.

erkölcsök megóvása érdekében, vezetniük kellett a keresztelési-, esketési- és halotti anyakönyveket.⁵

Tábori lelkészeket nem csak ezredeknél, hanem erődítményeknél, kórházaknál, katonai akadémiáknál és egyéb katonai testületeknél is alkalmaztak. Fegyvert nem viselhettek. Ruházatukban az egyházi előírásokhoz kellett alkalmazkodniuk. Könnyebb felismerésüket szolgálta a kalapjuk bal oldalán található két bojtocska arany zsinórral és fekete selyemmel. Rangjuk ugyan nem volt, mégis az ezred tisztikarához számították őket. Fizetésük a különböző pótlékokkal együtt kb. évi 400–600 forint volt, havi díjukat a tábori missziós alapból utalták ki. Meghatározott feltételek mellett nyugdíjra tarthattak igényt. Új tábori lelkész kinevezése esetén az illetékes katonai hatóságok mellett a civil klérus is szerepet kapott. Az adott ezred hadkiegészítési területén illetve törzsének állomáshelyén illetékes megyéspüspököknek kellett javaslatot tenni az újonnan kinevezendő személyre, az adott tábori főlelkész pedig a jelölt alkalmasságát vizsgálta meg.⁶

Az önálló tábori lelkészi hierarchia megszervezése önmagában még nem oldotta meg a civil klérus és a katonai klérus közti joghatósági vitákat. Szükség volt az illetékességi körök pontos elkülönítésére. Erre több ízben is kísérletet tettek, így 1752-ben és 1808-ban is. A rendezés alapelve az volt, hogy a mozgó hadsereghez („ad militiam vagam”) tartozó egyének a katonai lelkészi, míg az állandóan egy helyben lakók („ad militiam stabilem”) a civil klérus joghatósága alá tartoztak. A teljesség igénye nélkül a tábori lelkészek joghatósága az aktív tisztekre, valamennyi ezred és hadtest állományára, helyőrségek, erődítmények és városparancsnokságok állományára, a haditengerészetre stb. valamint ezek asszonyaira, gyermekeikre és alkalmazottaira terjedt ki. Ide tartozott valamennyi háború esetén katonai szolgálatra alkalmazott személy (pl. nyugdíjas tisztek), valamint a hadseregnél tartózkodó civilek is. Az állandó hadsereghez tartoztak a nyugdíjas tisztek, rokkantak, fegyvergyárak személyzete stb., ezek asszonyai, gyermekei és alkalmazottai. Sajátos volt a határőrgyalogezredek helyzete. Ezek békében a megyéspüspök joghatósága alá tartoztak, háború esetén viszont kineveztek hozzájuk egy tábori lelkészt, aki az apostoli tábori helynök alá volt rendelve. Kivételt képeztek a 14. (1. székhely), 15. (2. székhely), 16. (1. román), 17. (2. román) határőr gyalogezredek, amelyek nem tartoztak a katonai Határőrvidék szervezetébe, és amelyek békeidőben is önálló tábori lelkésszel rendelkeztek.⁷

A szabadságharcot megelőző időszakban a Habsburg Birodalomban a tábori klérus pozíciója a civil klérussal szemben szilárd volt, amit az a tény is alátámaszt, hogy a „militia vaga” terjeszkedett a „militia stabilis” rovására. Az 1821. szeptember 17-én, illetve 1824. november 20-án felállított új tábori lelkészi állások nemcsak az új helyőrségi és várlelkészi státuszokat szaporították (Munkács, Lipótvár, Bród, Pétervárad, Gyulafehérvár), hanem kiterjesztették a katonai lelképásztorkodás hatáskörét néhány katonai intézetre (Bábolna, Mezőhegyes, Szeged), sőt ami még feltűnőbb, néhány invalidus házra is (Nagyszombat, Kiscell). A létszámnövekedés

5 *Wrede, Alphons Freiherr von*: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. I. Band. Wien, 1898. 71. o.

6 *Bielik* 1901, 138–203. o.; *Melichár* 1899, 39–42. o.; *Borovi* 1992, 38–57. o.

7 *Leonhard* 1842, 20–21. o.; *Melichár* 1899, 131–133. o.

ellenére a tábori lelkészek a XIX. században sem voltak képesek valamennyi garnizon katonaságának lelki szükségleteit kielégíteni. Különösképpen áll ez a nem katolikus vallásúakra, akik csak korlátozott számban, vagy egyáltalán nem rendelkeztek felekezetükbeli tábori lelkészekkel. Rendeleték egész sora (1784, 1799, 1824) kötelezte a lelkészeket, hogy tábori lelkész alkalmazásának hiánya, illetve túlterheltsége esetén kötelesek a tábori lelkészi szolgálatot térítésmentesen átvenni. A civilek pasztorációját ellátó lelkészek között nem volt népszerű a kiegészítő tábori lelkészi szolgálat, hiszen költségeiket csak rendkívüli esetekben (békében csak ritkán) térítették meg.⁸

Az osztrák hadseregben a XIX. század elején csak katolikus istentiszteletet volt szabad tartani. A többi felekezet hívei vallásukat a hadseregen kívül gyakorolhatták. 1834-ben azután elrendelték, hogy a katonáknak egyszer egy évben, egy az anyanyelvüket bíró adott felekezetbeli lelkész közreműködésével, istentiszteletet kell tartani. A görög szertartású római katolikus hívek számára 1846-ban nyolc tábori lelkészi posztot rendszeresítettek. Már a XVIII. század végén megjelentek – igaz csak a hadműveletek idejére – az ortodox, vagy ahogy a kortársak nevezték a görög szertartású nem egyesült hívek papjai a hadseregben. 1834-ben azután elrendelték, hogy azoknál az ezredeknél, ahol a legénység túlnyomó többsége ortodox vallású, ott a katolikus ezredkáplánok mellett egy ortodox hitvallású káplánt is alkalmazzanak. Protestáns tábori lelkészek működésére 1832-től kezdve nyílt lehetőség, mikor engedélyezték, hogy a lombard-velencei királyságban szolgáló magyar ezredeknél összesen egy ágostai és egy református hitvallású lelkészt alkalmazzanak. 1848 elején evangélikus részről Taubner Károly, református részről pedig Harsányi Samu töltötte be ezeket az állásokat. Tavasszal és nyáron Milánóban voltak, ahol minden vasárnap és sátoros ünnepnapon istentiszteletet tartottak, prédikáltak és kiszolgáltatták az úrvacsorát. Ősszel és télen úton voltak: helyőrségről-helyőrségre meglátogatták a szétszórt csapattesteket. Reverendájukon (!) a palástkötő mellett aranyrojtos övet viseltek. A görög katolikus és az akatolikus tábori lelkészek csak nőtlen, vagy özvegy családi állapotúak lehettek, házassági kérelmeiket pedig elutasították, hacsak nem mondtak búcsút állásuknak és leendő nyugdíjuknak. Míg az osztrák hadseregben szolgált, Harsányi Samunak sem sikerült nőül vennie későbbi feleségét, Büttinghauser Johannát, egy kereskedő lányát. Hat éven át jártak jegyben, míg végül 1849 végén kimondhatták a boldogító igent. Az izraelita katonák számára nem szerveztek külön katonai lelkészetet, de ott ahol voltak zsinagógák, saját hitvallású altisztjeik vezetésével időnként részt vehettek istentiszteleteken.⁹

A tábori lelkészek munkáját vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül a bécsi székhelyű Apostoli Tábori Helynökség irányította. A polgári átalakulás 1848–49-ben azonban új kérdéseket vetett fel a magyarországi tábori lelképásztorkodás történetében is.

⁸ Leonhard 1842, 62–64. o.; Bielik 1901, 253–254. o.

⁹ Bielik 1901, 288–294. o.; Melichár 1899, 47–50. o.; Borovi 1992, 54–60. o.; Dr. Dezső László: Bevezetés a katonai lelkigondozásba. I. k. Pápa, 1941. 49–53. o.; Taubinger Rezső: A protestáns tábori lelkészet múltjából. *Protestáns Szemle*, 1930. 568–570. o.; Harsányi Gusztáv: Töredékek egy magyar református lelkész hányatott életéből. Debrecen, 1926. 27–60. o.; Csohány János: A magyarországi protestáns tábori lelkészet (1835–1918). In: Alföldi Társadalom 1994. V.k. (Szerkesztő bizottság elnöke: Simon Imre) Békéscsaba, 1994. 25–36. o.

A magyar hadsereg tábori lelkési hierarchiája
A tábori főlelkészek

Az 1848-as áprilisi törvényeket, amelyek a magyarországi polgári átalakulás legfontosabb kérdéseit szabályozták, mind az összmonarchia hívei, mind pedig a Batthyány kormány tagjai igyekeztek a számukra legkedvezőbb módon értelmezni, továbbfejleszteni. A tábori lelkipásztorkodás szervezetét a törvénycikkek nem változtatták meg, csupán a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkésszel való ellátásáról rendelkeztek (1848: XX. tc. 5. §). Ezen rendelkezés végrehajtására csak 1849-ben kerülhetett sor. Az átalakulás kezdeti időszakában nagyobb jelentősége volt az 1848: III. tc. 6. paragrafusának, amely úgy rendelkezett, hogy őfelsége a végrehajtó hatalmat többek között minden honvédelmi tárgyban is ezentúl kizárólag a magyar minisztérium által fogja gyakorolni. E paragrafusra hivatkozva a magyar liberális politikusok igyekeztek az ország önállóságát megerősíteni és az Ausztriával még közös elöljáróság alá tartozó ügyeket szétválasztani. Katonai vonatkozásban ezek egyike éppen a tábori lelkipásztorkodás volt. A hadügyminisztérium (továbbiakban: HM) tehát a budai főhadparancsnokság mellé beosztott Czizler Ignác, illetve a nagyszebeni főhadparancsnokság mellett szolgálatot teljesítő Vajda Ignác tábori főlelkészek engedelmességére szorítására törekedett. Czizler esetében az első források 1848. júliusából állnak rendelkezésünkre, amelyek a HM erőfeszítéseinek eredményességét tanúsítják. A magyarországi tábori egyházfőnökség ekkor rendelte a Mészáros hadigőzsrre tábori lelkésznek Simonfalvy Antal áldozópapot, feltehetően nem sok sikerrel, mert július 24-én már Markovich Antal piarista szerzetest nevezték ki ugyanarra a posztra.¹⁰

Az együtműködési szándék nemcsak a kinevezések kapcsán érzékelhető. Ugyancsak a minisztérium rendeletére készített javaslatot a magyarországi tábori főlelkész a tábori papság ügyeinek a bécsi hatóságoktól független intézésére. A HM olyan jelentőséget tulajdonított ennek a kérdésnek, hogy a hivatalos lapban tájékoztatást adott róla a közvéleménynek is. Czizler javaslatának lényege: osztrák mintára az illetékes szervek közreműködésével (király, Apostoli Szentszék) állítsanak fel egy önálló tábori püspökséget. A javaslat összhangban állt az áprilisi törvényekkel is, hiszen az 1848: III. tc. 7. paragrafusa szerint többek között a püspökök kinevezésének a joga is – miniszteri ellenjegyzés mellett – az uralkodót illette. Érvelésének lényege pedig a következőképpen hangzott:

Az apostoli tábori helynöki hivatalhoz Bécsben „...soha magyarországi tábori egyházi főnök nem jutott, mert az állíttatott akadályul, hogy a magyar nem jártas az ausztriai egyházi törvényben, de most Magyarországból talán szinte azt lehetne mondani, hogy a bécsi tábori püspök nem jártas a magyarországi egyházi törvényekben, mivel ezentúl a volt magyarországi Helytartótanács, a Magyar Udvari Kancellária által amely nincsen, az ausztriai főhadi kormánnyal és általa a bécsi hadipüspökökkel nem fogja közlenhetni a magyar törvényeket és ezekről követ-

¹⁰ Simonfalvy Antal rendelete Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) H 75 1848:3416. (iktatókönyv), Markovich Antal kinevezésének iratai Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) VI. 34. 6. d. 1848: 1–6. fol. Czizler állomáshelye: *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien, 1847. 25. o. (a továbbiakban: M. Schem. 1847)

kező rendeleteket, és így a bécsi hadipüspök a magyar törvényekhez a hadi egyházi ügyeket nem alkalmaztathatja...”¹¹

Czigler előterjesztését azzal zárta, hogy azt terjesszék a vallás és közoktatásügyi miniszter elé. Harminckét évi szolgálat után egy váratlan lehetőség adódott előtte. Mint magyarországi, horvátországi, szlavóniai és bánági táborigazgató, ő volt a legesélyesebb a püspöki kinevezésre. Az apostoli táborigazgató helyettes (táborigazgató) általában címzetes püspök volt. Sajátos egyházi helyzetre jellemző, hogy felszentelt püspökként püspöki jellepekkel élt, mindazonáltal a püspöki renddel járó működéseket nem teljesíthetett (papszentelés, bérmálás, szentelt olaj elkészítése, szentmisén való rendtartás megszabása), de az egész hadsereg fölött püspöki joghatóságot gyakorolt. A táborigazgatók papok tőle nyerték el a hitoktatáshoz szükséges küldetésüket. Feloldozási joga volt a bűn és a fenyíték alól, teljes bűcsút adhatott. A táborigazgató tőle nyerte el a gyóntatáshoz szükséges feljogosítást, s többek között bizonyos házassági akadályok és szabálytalanságok alól is ő adhatott felmentést. Czigler annyira az osztrák példát követte előterjesztésében, hogy még a leendő magyar hadipüspök fizetése is hajszállra megegyezett volna osztrák kollégájával. Évi 6000 pengőforintot irányzott elő a táborigazgató jövedelméül, s további 1960 pft-ot a hivatali személyzet fizetése gyanánt.

Mészáros Lázár hadügyminiszter e javaslatot egyenesen István nádor elé terjesztette s a tervezett püspökség első püspökévé Czigler Ignácot javasolta kinevezni. Miután a kinevezési javaslatot István nádor maga is célszerűnek látta, felterjesztette az uralkodónak, ahonnan az egész paksaméta július 17-én ismét visszaindult Budapestre. Esterházy Pál, a király személye körüli miniszter ugyanis ez ügyben – a miniszteri felelősség elvére hivatkozva – szükségesnek tartotta a vallás és közoktatásügyi-, illetve a pénzügyminiszter véleményének kikérését. Esterházy konkrét kérdéseket is megfogalmazott. Így Eötvös Józseftől aziránt érdeklődött, szükséges-e egy apostoli helyettes kinevezni a magyar hadsereg egyházi ügyeinek független kezelése miatt, létesíthető-e ilyen állás az Apostoli Szentszék hozzájárulása nélkül? Egyúttal nyilatkozatra kérte fel a kinevezendő személlyel kapcsolatban is. Kossuthot pedig a költségek vállalása miatt tartotta szükségesnek megkeresni. Az Eötvöshöz intézett második kérdés elég meglepő, hiszen ebben a vonatkozásban Czigler előterjesztése pontos felvilágosítással szolgált: „Őfelsége apostoli királyunk nevezi ki a hadi püspököt...”; akinek „egyházi hatalommal való ellátása a Római Szentszékhez tartozandó, amely királyi nevezés után a hadi püspököt..., a hivatalához szükséges egyházi hatalommal ellátja.” A nádor továbbította a kérdéseket az illetéseknek. Kossuth augusztus 1-ről kelt válaszelevelében helyeselte azt az elképzelést, hogy hadseregünk lelkeszei egy saját magyar táborigazgató alatt álljanak. Ugyanakkor a kincstár erőtlenségére való hivatkozással elutasította a költségterv azonnali ellenjegyzését. Eötvös néhány nappal később válaszolt. Szükségesnek tartotta az önálló táborigazgató felállítását az 1848: III. tc. 6. paragrafusára, az eltérő hivatalos nyelvre és polgári törvénykönyvekre hivatkozva. A püs-

11 Czigler előterjesztése OL N 31 24. cs. 1848:1956. (Eredeti tisztázata). A táborigazgató felállításának történetéről *F. Kiss Erzsébet*: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp., 1987. 313. és 348–350. o. (a továbbiakban: *F. Kiss Erzsébet*, 1987); *Urbán Aladár*: Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése (1848 április-december). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1976/1. 62–63. o. (a továbbiakban: *Urbán* 1976); *Hajdu János*: Eötvös József báró első minisztersége (1848). Bp., 1933. 78–79. o. *Boroví* 1992, 64–66. o.; A minisztérium közleménye: *Közlöny*, 1848. június 29. 78. o.

pöki méltóság mellett szól megítélése szerint először az, hogy ez az örökös tartományokban is így van, másodszor magának a hivatalnak a természete (tábori lelkészek előljárója és bírója, házassági ügyek stb.). A Római Szentszék jóváhagyását ő is nélkülözhetetlennek tartotta, a Cziglerre vonatkozó javaslatot elfogadta, s tinnini püspökké való felszentelését javasolta. A pénzügyi kérdésekkel kapcsolatban a tervezett 7960 pft-os költségbe a lekéri apátság jövedelmeit (Czigler lekéri apát volt egyúttal) és a tábori főpapi illetményt is be akarta számítani. A pénzügyminisztériummal folytatott konzultációk ezt követően sem értek véget, sőt szeptember elején eredményhez vezettek. 1848. szeptember 7-én Stuller Ferenc közölte Kossuth nyilatkozatát Szalay István nádor elnöki titoknokkal. A pénzügyminiszter szerint sem kormányozhatja többé a magyar tábori főlelkészt a bécsi hadügyminiszter illetve a bécsi tábori püspök, hasonlóan Eötvös véleményéhez.

„Osztozik azon nézetében is, hogy a lekéri apátság jövedelmei legyenek ezen püspökség ellátási költségeinek egy részben leendő pótlására fordítandók úgy, hogy amint a számításban áll, ezen apátság 4000 pft-nyi jövedelméhez, a status részéről még 3960 pft-nyi pótlék adassék, melyből aztán, összevetve, a tábori püspökség és hivatalos személyzete lenne ellátandó.

Nem tudván előre, beleegyezék-e Nádorunk őfelsége ezen nyilatkozatban, hogy e tárgyban fölterjesztést tehessen királyunk őfelségéhez. E nyilatkozatot csupán tudomásul kívántam veled közleni. Ha ez elegendő s úgy parancsolja őfelsége, a pénzügyminiszter kész leendő ily értelemben hivatalosan saját neve aláírásával is nyilatkozni” – fejeződik be Stuller levele.¹²

Kossuth tehát végül is elfogadta Eötvös javaslatát, de a szeptemberi politikai és katonai események következtében az egész ügy ad acta került.

Az önálló tábori püspökség felállításának kudarca az 1848–49-es magyarországi tábori lelképásztorkodás történetét alapvetően meghatározta. Ezt követően csak ideiglenes intézkedéseket lehetett hozni, s ezzel a tábori főlelkészek is tisztában voltak. Az egyházkormányzat ideiglenes jellegéből következett, hogy a szabadságharc katolikus tábori lelkészeinek jelentős része egyházi szemszögből nézve érvényesen, de nem jogosan folytatta működését. Nem rendelkeztek ugyanis a püspök által adott küldtetéssel. Mivel hiányzott a tábori lelkészi hierarchia feje, minden egyházi problémával (például a házassági ügyekkel kapcsolatban) a területileg illetékes megyéspüspökhöz kellett fordulni. Ez lassította és bonyolultabbá tette az ügyintézkést. Az újonnan kinevezett tábori lelkészeket a juriszdkcionális szálak elszakadása néhány kivételétől eltekintve nem foglalkoztatta. József Miodonyszky, a lengyel légió tábori lelkésze, aki a légióval, katonai előljáróval, sőt később a HM-mel is hadilábon állt, érdeklődött ez ügyben. A minisztérium azt válaszolta neki, hogy az újonnan kinevezett tábori lelkészek az illető főpásztortól nyert felhatalmazásnál fogva a katonai egyének gyónását érvényesen kihallgathatják, a polgári egyénekét azonban nem. A juriszdkciós viszonyok rendezésére az esztergomi káptalan nevében 1849. június 13-án kelt levelében Jaross Vince tett

12 Az egyházi megfontolásokról *Dr. Szeredy József*: Egyházjog különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestans egyházakra Pécs, 1883. 1. k., 154–155. o.; 305. o. és 622–623. o. A tábori püspökség felállításáról folytatott levelezés: OL N 31 24. cs. és 26. cs. (Benne Stuller id. levelének eredeti tisztázata. Az iratot *Kossuth Lajos* összes művei (a továbbiakban: KLÖM) XII. nem közli). OL H 54 1848:566. Kossuth 1848. augusztus 1-jén István nádorhoz intézett levelét a fogalmazvány alapján (OL H 25 1848:1595.) közli (KLÖM) XII. k., 652. o. Az irat eredeti tisztázata: OL N 31 25. cs.

javaslatot a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak. Jaross Vince a káptalan azon tagjainak egyike volt, akik a szabadságharc ügyét támogatták. Levelében megállapította, hogy a juriszdkciós összekötetés „megszakadása után a hadsereghez lelkészekként csatlakozó papok mostani híveikre nézve jurisdictio nélkül szűkölködnek”. Ez azért is problematikus, mert a házasságkötés érvényességéhez, az adott plébános meghatározott eljárására van szükség, s így (különösen ha mindkét házasulandó fél katonai egyházi joghatóság alá tartozik) a házasság érvényessége kerülne veszélybe. A probléma megoldására egy eredeti javaslattal állt elő:

„Az én igénytelen véleményem ez ügyben oda járul, hogy – miután az Apostoli Szentszékhez a magyar hadlelkészségnek kellő joghatósággal felruházása végett nem járulhatni – az illető minisztérium által kinevezendő s az országban levő legöregebbik fölszentelt megyéspüspöktől megerősítendő tábori főpap számára valamennyi egyházmegyei ordinariátustól (kik közül mindegyik ezt maga megyéje részéről adhatja) kellő jurisdictiók cum facultate delegandi eszközöltessenek ki, melyeket azután a tábori főpap a hadsereg valamennyi lelkészeivel közölvén a tábori lelkészség rendes és tökéletes viselését lehetőségessé tenné.” Nincs tudomásunk arról, hogy e javaslat a hadügyi tárca elé került volna.¹³

A szeptemberi fordulatot követően mind Czigler Ignác magyarországi tábori főlelkész, mind Vajda Ignác erdélyi tábori főlelkész hivatalában maradt. Igaz, utóbbi érdemi tevékenységet csak 1849-ben tudott kifejezni, mégis a szabadságharc mellé állásuk jelentőségét nem szabad alábecsülni, hiszen így a kialakuló magyar hadsereg nemcsak tábori lelkészeket, de azok előjáróit is örökölte, a maguk szakértelmével egyetemben. Miután az önálló tábori püspökség felállítását a politikai események nem tették lehetővé, Czigler egy sajátos ex-lex helyzetbe került. Kapcsolata osztrák felettesével de facto megszakadt, ugyanakkor a hadügyminisztérium rendelkezett vele, utasította, véleményt kért tőle bizonyos kérdésekben. A magyarok mellé állt egységek, várak és katonai intézetek lelkészei továbbra is hozzá intézték jelentéseiket. 1848 december elején a hadügyminisztérium átszervezése során a minisztériumon belül egy tábori lelkészi igazgatóságot is szerveztek. Ennek vezetésével Czigler bízták meg, aki 1848. december 5-én terjesztette Mészáros elé személyi javaslatait. Eszerint az újonnan szerveződő osztály személyzete, a tábori lelkészi főnökön kívül egy segédtitoknokból, egy fogalmazóból és egy írónokból (aki egyszersmind kiadó is) állna. Az említett alkalmazottak fizetése mellett személyi javaslatokat is tett, a fenti állásokra Ujhely Imrét, Menyhárh Antalt és Wohlfart Jánost javasolta. Egy másik beadványban két hivatali szoba, vagy szállásbér fejében 200 forint és 6 öl fa utalványozását kérte. Mészáros nagyobb részt helyt adva Török Bálint grófnak, a polgári-gazdászati osztály igazgatója véleményének, Czigler jogkörét a többi osztályfőnökhöz hasonlóan szabta meg. Eszerint az új osztály a tábori lelkészeti személyzeti ügyeiben, illetve az ún. egyházi politikai tárgyokban (idetartoznak például a halotti bizonyítványok) játszhat szerepet, de az

13 Az elszakadt juriszdkciós szájakról *Hermann E.* 1931, 15. o., ill. *Dr. Hermann Egyed.* A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig, 2., javított kiadás. München, 1973. 428–429. o. (a továbbiakban: *Hermann E.* 1973); *Borotó* 1992, 64–71. o. Uő. a 65. oldalon tévesen állítja, hogy Czigler püspök kinevezésének javaslatát a nádor vetette fel először, a 66. oldalon a tábori püspökség felállításával kapcsolatos kísérlet során csak a pénzügyi szempontokat veszi figyelembe. A minisztérium válasza József Miodonyzsky gyóntatással kapcsolatos kérdéseire OL H 75 1849:7784. Jaross Vince hazafiságáról. Palkovics Károly kormánybiztosnak a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz intézett jelentését (Esztergom, 1849. június 25.) OL H 64 d. sz. Jaross Vince javaslata a juriszdkciós probléma megoldására H 56 37. kútfő 1849:603.

előterjesztéseket a hadügyminiszternek kellett benyújtania. 1848. december 10-én tehát megtörtént Czigler kinevezése, aki most már de jure is az osztrák tábori püspöktől függetlenül kellett hogy kezelje az ügyeket. Személyi javaslatait sem fogadták el maradéktalanul. Csak Ujhely Imrét, az 5. huszárezred eddigi lelkészét nevezte ki Mészáros titoknokul. A kért 3500 forintos évi fizetésből is csak 2000 forint valósult meg. Ráadásul ezzel együtt szűnt meg eddigi ingyenes lakáshoz való joga és 800 forintnyi javadalma.

Munkája nem sokat változott a kinevezést követően: előterjesztéseket, javaslatokat dolgozott ki. 1848. december 20-án a HM által javasolt Breinfolk Gusztávot terjesztette fel a szegedi katonai kórház tábori lelkészéül. 24-én felhívást fogalmazott meg a beteg katonák ápolása, a halottak eltemetése és a halotti bizonyítványok pontos beküldése érdekében. Egy nappal később a protestáns tábori lelkészek esetleges alkalmazásáról fejtette ki véleményét a minisztériumnak. Hivatali ideje ezzel lényegében véget ért: hasonlóan számos osztályfőnökhöz, a minisztériumot ő sem követte Debrecenbe. Milyen okok vezették erre a lépésre, nem tudjuk. Az osztrákok 1849 elején letartóztatták, de rövid idő alatt sikerült tisztázni magát. Még abban az évben ismét átvette hivatalát és részt vett a magyar hadsereg tábori lelkészeinek felelősségre vonásában is.¹⁴

1848-ban alig került sor tábori lelkészek kinevezésére, így a császár hadseregétől „örökölt” állomány mellett fokozott szerep hárult a nemzetőrségi és a kisegítő tábori lelképásztorokra. Ez annál figyelemreméltóbb, hiszen a hadsereg létszáma ugyanakkor gyorsan növekedett. A kinevezések csekély száma mellett figyelemre méltó az is, hogy 1848-ban még nem alkalmaztak protestáns, illetve ortodox lelkészeket. Mindenek előtt ezen a két téren, a létszámviszonyok és a felekezetek vonatkozásában történt változás 1849-ben. A legfontosabb feladat a tábori lelkészi osztály újjászervezése volt. Mészáros Lázár 1849. január 23-án Vidasics Ede premontrai szerzetes kanonokot nevezte ki a magyar hadsereg ideiglenes főhadilelkészének és a HM hadilelkészi osztálya főnökének. Vidasics 38 éves volt, amikor átvette kinevezését. Felszentelését követően Rozsnyón, Kassán, majd 1842-től Nagyváradon tanított. Az 1847–48-as tanévben a római katolikus gimnázium hatodik osztályának tanára volt. Érdeklődési köréről keveset tudunk. Későbbiekben az egyik legképzettebb premontrai papként emlegették. Első szentmiséjén Szaitz Antal szentbeszédében megemlítette, hogy Vidasics szerette a „múzsákat”. Az 1848–49-es tanévben azonban a múzsák helyett már a katonai pálya felé tájékozódott. Vetter tábornok támogatásával a Pesten megnyitandó Ludoviceum lelkészi állását szerette volna elfoglalni. Az országgyűlési képviselők jelentős része azon-

14 Czigler kinevezéséről: *Hermann E.* 1931, 13–14. o.; *Urbán* 1976, 62–63. o. *F. Kiss Erzsébet* 1987, 350. o. tévesen állítja, hogy Menyhárh Lajos komáromi várlelkész is kinevezték a minisztériumhoz egy írnokkal egyetemben. A tévedés alapja Mészáros helyeslő megjegyzése lehet Czigler előterjesztésén. Ez azonban dátum nélküli, s feltehetően a miniszter Török Bálint előterjesztésére megváltoztatta eredeti véleményét. Czigler kinevezésében a miniszter világosan megfogalmazta, hogy csak Ujhely Imre kinevezéséről lehet szó. A kinevezéssel kapcsolatos iratok: OL H 82 73. kútfő 270. és 297. tétel. OL H 147 7. d. 1848. december 2. (Az eddigi hadtanácssal egyesült királyi magyar hadügyminisztérium rendezési terve). Menyhárh Lajos nevét egyébként gyakran tévesen adják meg a szerzők. Szinnyei József naplójegyzeteiben a „Menyhart” alakot használja, míg F. Kiss Erzsébet – szintén tévesen – „Menyharti”-ként említi (*F. Kiss Erzsébet* 1987, 350. és 567. o.). Aláírása HL VI, 34. 6. d.-ban megtalálható. A hatáskörrel még: *Közlöny*, 1848. december 12. 874. o. és *Gelich Rikhard*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Bp., é. n. II. k., 31. és 35. o. (a továbbiakban: *Gelich*) Czigler előterjesztései: OL H 75 1848:9749; OL H 82 21. kútfő 1848:9731., 1848:10588., 1848:11090., *Közlöny*, 1848. december 25. 929. o. Czigler részt vett a Pesti Hadbírótság munkájában 1849-ben. HL Abszolútizmus kori levéltár Pesti Hadbírótság 1849–2/164 4. csomó.

ban nem ítélte szükségesnek egy külön tábori lelkészi állás rendszeresítését. Windisch-Grätz csapatainak bevonulása a fővárosba pedig megakadályozta az intézet megnyitását. Mészáros 1849. január 16-án nyilatkozattételre hívta fel, hajlandó-e a felkínált állást elfogadni, majd 1849. január 23-án aláírta a kinevezését.¹⁵

Mivel Ujhely Imre sem követte a minisztériumot Debrecenbe, az egyik legsürgőbb feladat az osztály személyzetének biztosítása volt. Vidasics 1849. január 30-án két személy kinevezését kérte a minisztertől. Bucsánszki József Rozsnyói egyházmegyei római katolikus lelkész segédfogalmazóul, Lukács Dániel debreceni református segédlelkész pedig fogalmazóul szeretne volna maga mellé venni. Mészáros mindkettőjük kinevezését helyeselte, Bucsánszkit februárban, Lukácsot pedig március 20-án nevezte ki az osztályhoz. Ezt követően több alsóbb rendű hivatalnokot is alkalmaztak itt.¹⁶

Vidasics kinevezését követően a hivatalos lapban tudatta az érdekeltekkel, hogy jelentéseiket a jövőben hozzá küldjék, majd az ezredparancsnokokhoz fordult annak érdekében, hogy a lelkészi állományról, illetve a még szükséges kinevezésekről tájékozódjon. A Vidasics féle adminisztráció körülbelül 55 tábori lelkészt vont közvetlenül az irányítása alá, ami leszámítva a később kinevezetteket, illetve a korábban kilépetteket, a tábori lelkészi kar többségét jelenti. Az új osztályfőnök ez irányú erőfeszítései tehát nem voltak teljesen eredménytelenek. A hiányok részben a minisztériumi ügykezelésből fakadtak (nem regisztrálták pontosan az összes tábori lelkészt), részben az egyes sereparancsnokok sem tartották különösen lényegesnek a kért adatok elküldését, de előfordult hogy a tábori lelkészek késlekedtek jelentéseik beküldésével. Mészáros ugyan megfenyegette azokat a lelkészeket, akik még nem voltak a HM-be felterjesztve, hogy „hadlelkészi állományra

15 Vidasics kinevezéséről: A Jászóvári Premontrei Kanonokrend jubileumi névtára történeti bevezetéssel. 1802–1902. (Bev.: *Dr. Farkas Róbert*) Bp., 1902. 111. o. 116–117. o. (a továbbiakban: A Jászóvári Premontrei Kanonokrend... 1902); *Hermann E.* 1931, 15. o.; *Hermann E.* 1973, 429. o.; *F. Kiss Erzsébet* 1987, 360. o., 614. o.; *Borovi* 1992, 68–71. o.; OL H 75 1849:610., 1849:1073. A kinevezés időpontja: *Közlöny*, 1849. január 24. 31. o. Vidasics életéről: A Jászóvári Premontrei Kanonokrend... 1902, 338. o. Vidasics műszak iránti vonzalmáról: Egyházi beszéd, melyet nagytiszteletű Vidasits Eduard szent Norbert rendén lévő, és a jászói egyesülethez tartozó szerzetes kanonok első szent miséje alkalmával Egerben húsvét másod napján, bőjt más havának 31-dikén 1834-dik. esztendőben tartott Szaitz Antal, az egri érseki lyceumnak egyházi szónoka, és a keresztény katolikus hit s erkölcs tudományak rendszerint való tanítója. Eger, 1834. 36. o. További adatok Vidasicsról: *Hegyesi Márton*: Biharvármegye 1848–49-ben. Beöthy Ödön arcképével és életrajzaival. Nagyvárad, 1885. 186. o.; *Dr. Horváth Balázs*: Fehér-pap honvédek. In: a szabadságharc Emlék-Albuma. Kiadja a Kazinczy-kör. (Szerkesztő bizottság elnöke *Dr. Hohenauer Ignác*) Második, bővített kiadás. Kassa, 1898. 126. o. A Ludoviceum országgyűlési vitájáról *Borovi* 1992 idézett része mellett *Gellich II. k.*, 23–25. o.

16 A személyzet kinevezéséről: OL H 75 1849:1803., 1849:3279.; *Közlöny*, 1849. február 17. 111. o. és 1849. március 23. 212. o.; OL H 75 1849:16552. Vidasicsot és Mednyászkyt tévesen említi a minisztériumban *Gellich II.*, k. 265. o. A tévedést kijavította *Hermann E.* 1931, 16. o. *F. Kiss Erzsébet* 1987 nem foglal állást egyértelműen a kérdésben, mert a 614. oldalon azt állítja, hogy Vidasicsot 1849. június 19-én felmentették állásából, a 373. oldalon viszont ennek az ellenkezőjét mondja: „Vidasicsot az előző osztályigazgatót csak július 19-én mentették fel, ezért még szerepel a Szegedre utazók jegyzékében is.” *Borovi* 1992 a 78. oldalon ismét visszatért ahhoz a variációhoz, hogy Vidasics és Mednyászkyy együtt dolgoztak a minisztériumban. Ezzel szemben úgy véljük, az hogy Vidasics feltételezhetően a minisztérium személyzetével együtt hagyta el a fővárost 1849 júliusában, még nem bizonyítja azt, hogy ténylegesen a hadlelkészi osztályban dolgozott. Amint nem lehet döntő érv az a keltezés nélküli fizetési kimutatás sem, amely Mednyászkyyt és Vidasicsot együtt szerepelteti a hadlelkészi osztályban (OL H 147. 7. d.) Itt feltételezhetően adminisztratív hibáról van szó. A kérdés eldöntése során figyelembe kell venni Szabó Imre hadügyi államtitkár Horváth Mihálynak írt levelét (Budapest, 1849. június 19.), amely szerint Mednyászkyy kinevezésével Vidasics hivataloskodása megszűnik (OL H 62 1849:1029., hivatkozik rá *F. Kiss Erzsébet* 1987, 614. o.) Ennél is lényegesebb, hogy a tábori lelkészi osztály iratanyagáa szerint 1849. június 19-ig Vidasics, június 20-tól pedig Mednyászkyy Cézár irányította az osztályt, egyetlen olyan irat sem található itt, amely a közös hivataloskodást bizonyítaná. (Az OL H 147. 7. d.-ban található fentebb említett irat nem tartozik a tábori lelkészi osztály iratanyagához.) Az osztály átadására Szabó Imre még azt megelőzően utasította Vidasicsot, mielőtt Mednyászkyy Cézárt értesítette volna osztályigazgatói kinevezéséről. Szabó Imre–Mednyászkyy Cézár, Budapest, 1849. június 19. OL H 75 1849:21641. Eredeti tisztázat.

igényt többé nem tarthatnak”, hacsak nem jelentkeznek záros határidőn belül, ezt a fenyegetést azonban a minisztérium sem ekkor, sem később nem váltotta be. Még nagyobb anarchia uralkodott a halálbizonyítványok beküldése terén. A szabadságharc ideje alatt mindvégig egymást érték a felhívások ezek beküldésére, hiszen az osztály ezek hiányában nem tudott a rokonok, ismerősök kérdéseire válaszolni. Így az érdeklődők nem tudták meg az adott harciról, meghalt-e vagy sem?

A hivatali munka természeténél fogva kevéssé teszi lehetővé, hogy a hivatalnok-ról valami többet is megtudjunk, mint ami kötelessége volt. Vidasics rutinmunkáját becsülettel ellátta. Ennek legnagyobb részét a kinevezésekkel kapcsolatos iratok elkészítése tette ki. Kinevezési joga csak a miniszternek (vagy helyettesének) volt. Az osztályfőnök kezdetben egy rövid utasítással karöltve tudatta az érintettekkel a kinevezést. Így például Fazekas Rajmond figyelmét az ernyedetlen munkavégzés mellett a jelentések pontos beküldésére és papi mivoltának ruházatban, valamint magaviseletben megnyilvánuló megőrzésére hívta fel. Dudás Jánosnak pedig azt kötötte a lelkére, siessen Aradra „mivel a lelkésznek a táborban legszebb alkalom és tér nyílik magasztos egyházi hivatásának egyszersmind hazafi kötelességeinek teljesítésére, lelkesítő szózatával buzdítván a harcfiakat, a csatában megsérülteket emberbaráti ápolván, vigasztalván, szívökben a vallásosság szent érzetét felébresztve, őket az édes hazáért nyert sebeik sajgó fájdalmainak béketűrüsseli elszívására készké tévén.”¹⁷

Hasonló buzdításban volt része a többi állását elfoglalni készülő lelkésznek is. Később azután ezek az instrukciók elmaradtak, ehelyett öt pontban foglalta össze a magyar hadsereg minden lelkészének kötelességeit. Ezek a következők voltak:

1. A vezérek és minden katonai felsőbbtség iránti engedelmesség megszilárdítása.
2. A katonákat világosítsák föl ügyünk igazságosságáról és szentségéről.
3. Egyházi jellemüket tisztán őrizték meg.
4. Vigasztalják és ápolják a sérülteket.
5. Az elhunytakról szerezzenek pontos tudomást és minden hó 14-ig terjesszék föl a jegyzőkönyvi kivonatokat a minisztériumnak.

Ez volt az első ideiglenes utasítás, ami támpontul szolgálhatott az újonnan kinevezetteknek. Meglehetősen vázlatos volta miatt az érintettek gyakran fordultak különféle problémákkal a hadlelkész osztályhoz. Az osztály rutinmunkájához tartozott még különböző kimutatások összeállítása, melyeket havonként kellett elkészíteni. Ezek között volt egy, a tábori lelkészek létszámával, illetve kinevezésével kapcsolatos kimutatás, illetve egy amely a katonai személyek születési-, há-

¹⁷ Vidasics tevékenységéről *Hermann E.* 1931, 16–19. o. Különösen a fizetésemeléssel kapcsolatos erőfeszítéseket tárgyalta részletesen. Téved azonban akkor, amikor azt állítja, hogy Vidasicsnak nem sikerült megtudnia az aradi kórházban alkalmazott evangélikus, illetve református lelkészről, hogy ki alkalmazta őket, mennyi a fizetésük, stb. Magyarai Alajos, az aradi tábor felügyelő lelkésze 1849. május 14-én kelt jelentésében válaszolt az osztályfőnök kérdésére (OL H 75 1849:1603, iktatókönyv). Vidasics munkáját a minisztériumban összegezi *Borovi* 1992, 70–75. o. Idézetei, hivatkozásai pontatlanok. Például a szövegűség mellőzésével idézi Vidasics öt pontban foglalt követelményrendszerét, amelyről azt állítja, hogy Vidasics Mednyászy Cézárnak küldte. A hivatkozásban szereplő iratban ennek nincs nyoma. A kinevezések alkalmával megfogalmazott instrukciók: OL H 75 1849:2505., 1849:4201. (a Dudás Jánosnak szóló idézett utasítás), 1849:4768., 1849:5482. Az osztály jelentései: OL H 75 1849:6205., 14762. (iktatókönyv), 1849:20227., H 86 l. d. A jelentések pontos beküldésével kapcsolatos felhívások: OL H 75 1849:1599. (közli *Közlöny*, 1849. január 30. 49. o.) 1849:1851. (közli *Közlöny*, 1849. február 1. 55. o.), 1849:2929., 1849:3489. (közli *Közlöny*, 1849. február 20. 117. o.), 1849:6820.

zassági-, halálozási viszonyairól közölt számadatokat. Az osztály rutinmunkájának fontos (és sikeres) részét képezte az, hogy sikerült megakadályozni a tábori lelkészek indokolatlan kinevezését a kisebb létszámú egységekhez.

Vidasics szerette volna elérni a tábori lelkészek fizetésének emelését is, amely ekkor papíron 50 forint és szálláspénz fejében 8 forint 20 krajcár volt. A fizetés emelését Mészáros és Kossuth egyaránt támogatta, a gyakorlatban mégis kevés valósult meg belőle: a tervezett 80 forintos díj helyett a szabadságharc végéig a lelkészek a legkülönbözőbb díjazásban részesültek. Természetesen a hadlelkészi osztály főnöke nem csak anyagi téren tevékenykedett. 1849. február 21-én a húsvéti idővel kapcsolatos felszólalást fogalmazott meg a parancsnokoknak, lelkükre kötve, hogy a csapattestüknél lévő tábori lelkészeket szólítsák fel a katonák felvilágosítására a húsvéti böjt fontosságával kapcsolatban. Az oktatás célja, hogy a katonák meggyőződjenek arról, „miszerint ők amellet hogy közanyánk a szeretett haza védelmére életüket feláldozzák vallásos keresztények lenni meg nem szüntenek, s mint ilyenek, a keresztény vallás üdvözítő tanait tiszteletben tartani és azokat követni szent kötelességüknek lenni ismerjék.”¹⁸

Mikor arról értesült, hogy az első honvéd vadászrezred katonái „a húsvéti szent gyónást mély áhitattal s készséggel végezték”, ő is lelki megelégedéssel osztozott a jelentést tevő tábori lelkész örömeiben. Intézkedett annak érdekében is, hogy a Debrecenben állomásozó katonaság legalább vásár- és ünnepnapokon részt vegyen istentiszteleten. E célból minden reggel nyolc órakor tartottak misét a helybeli katolikus templomban. Humánus beállítottsága mellett szól a nagyváradi katonai nevelőintézet magántökéjének gyarapítására nyújtott adománya. Bizalmi állásának megfelelően ő keresztelte Korponay János ezredes (a HM elnöki osztályának főnöke) és Huszár Paulina 1849. június 16-án született lányát. Egy ízben pedig a Debrecen-Tiszafüred útvonalon fellelhető tábori kórháznak megvizsgálása végett küldték ki. Összefoglalva tehát megállapítjuk, hogy Vidasics Ede mind hadügyi, mind egyházi szempontból megfelelt a beosztásával járó követelményeknek. Az adminisztráció kisebb zökkenői ellenére (amelyekről a HM más osztályai, pl. a katonai osztály sem volt mentes) ellenőrzése alá vonta a tábori lelkészek nagyobb részét, s célszerű rendeletei hozzájárultak a tábori lelkigondozás hatékonyabbá válásához.¹⁹

Vidasics utóda egy 25 éves Esztergomi egyházmegyés pap, Mednyászký Cézár báró volt. Unokanővérének visszaemlékezései szerint magas, szőke fiatalember volt, akit „rendkívüli eszessége, gyors felfogóképessége és energiájának azélos volta egyaránt nagy jövővel kecsegtetett.” 1848-ban Zohoron volt adminisztrátor. Aligha véletlen, hogy a zohori katolikus egyház tagjai gyűjtést rendeztek a sebesült honvédek számára, s az így összegyűlt pénzt beküldték a főparancsnokságának. Mednyászký Cézár – két fivéréhez hasonlóan – csatlakozott a magyar hadsereghez. Görgei 1849. január 5-én megbízta hadteste tábori lelkipásztorkodásának megszervezésével. A fiatal pap ettől kezdve szinte teljhatalommal volt felruházva. Először a

18 OL H 75 1849:7997. (Vidasics öt pontba foglalt követelményrendszere), 1849:15317. (közli *Közlöny*, 1849. május 25. 425. o.) A fizetésemelés érdekében: OL H 75 1849:9131., 1849:9900., 1849:11012., 1849:13794.; OL H 2 (OHB) 1849:5589. (közli KLÖM XV. k., 53. o.). Az idézett húsvéti felhívás: HL 1848/49. 14/284. 14/308.

19 OL H 75 1849:10227., 1849:5614. Adománya: OL H 75 1849:8639. (közli *Közlöny*, 1849. április 3. 247. o.) Szemleutjáról OL H 75 1849:8521., OL H 83 2. d. 2. tétel 236. fol. Korponay ezredes lányának kereszteléséről. Születési és keresztelési könyv a magyar hadseregénél 1849. január 1-től. In: OL H 86 1. d. (töredék).

VII. hadtest, majd Görgei ideiglenes főparancsnoksága alatt a főhadserg tábori lelképásztorkodását irányította.

Görgeivel való első találkozása meghatározta a szabadságharc alatti későbbi pályáját. A tábornok seregében tábori lelkészekben is hiány volt. Canczler Róbert László, a 60. sorgyalozezred lelkésze 1848 szeptemberében Csány László kormánybiztos parancsára mint tábori kórházi lelkész Nagykanizsán maradt. 1848 decemberében, a nagykanizsai tábori kórház feloszlátásakor visszarendelték ezredéhez, de Keszthelynél tovább már nem mehetett. Ekkor Csertán Sándor kormánybiztos javaslatára a somogyi és zalai önkéntesekkel Baranyába ment. Ezt követően Bács megyében teljesített szolgálatot. Gaál Miklós ezredes (a későbbi honvéd tábornok) nevezte ki Szabadkára tábori kórházi lelkésznek. Schwendtner Mihály és Simon Ferenc újonnan kinevezett tábori lelkészek Budapesten szakadtak el alakulataiktól, s Vác helyett Debrecen felé utaztak. Ugyancsak Debrecenben kötött ki Bierbauer József, akit még október folyamán neveztek ki tábori főlelkésznek a hadtestnél. Mednyászký Cézár éppen olyan pillanatban jelentkezett a hadseregbe, amikor a tisztakar válságban volt, mintegy 80 tiszt elhagyta a hadtestet, a sereg tábori lelkészei is eltávoztak, a legénység rendkívül lehangolt volt. Mednyászký a tábornoknak kifejtette, hogy meggyőződése szerint a tapasztalatlan zászlóaljakra, amelyek ereje a lelkesedésükben van, jó hatást tenne, ha tisztjeik mellett egy fegyvertelen pap vezetné őket a csatába. Szerette volna, ha a parasztság keresztes háborúnak tekintené a szabadságharcot. Megjósolta milyen hatást fog gyakorolni a katonákra, ha egy fegyvertelen ember osztozik az őket fenyegető veszélyben. Görgei elfogadta elképzelését és megbízta tervének megvalósításával.²⁰

Mednyászký egész kis irodát rendezett be, segédül és titoknokul Chárusz László piarista atyát alkalmazta, akit később magával vitt a minisztériumba is. „Megkezdtem az új szolgálatra jelentkező papok felvételét” – olvashatjuk visszaemlékezésében. „Mivel tudták, hogy szükségünk van tábori lelkészekre, sokan jelentkeztek. Számos papot találtam, akik készek voltak a kórházban ellátni a haladoklókat és vigasztalni a sebesülteket, de nekem eltökélt és rendkívüli emberekre

²⁰ Mednyászký Cézár életéről: Schematismus venerabilis cleri archi-dioecesis Strigoniensis [a továbbiakban: Schem. Strig.] ad annum a Christo nato MDCCCXLVIII. Budae, 1848. 224. o. Schem. Strig. 1849. 242. o.; *Némethy, Ludovicus*. Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV. Strigonii, 1894. 779. ö. (a továbbiakban: *Némethy*, 1894); Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban résztvevő római és görög katolikus paphonvédek albuma. (Szerk. és kiadja *Ambrus József* kisoroszi plébános) 1. k., Nagykikinda, 1892. 51–52. o. (a továbbiakban: *Ambrus* 1892); Magyar utazók lexikona. (Szerk. *Balázs Dénes*) Bp., 1993. 264–265. o.; *Dr. Óvári-Avary Károly*: Báró Mednyászký Cézár az 1848–49. évi magyar hadsereg főpapjának pályája és műve. *Protestáns Szemle*, 1927. szeptember 419–431. o.; *Mednyászký Dénes* báró: Mednyászký családfájához okmányolás. 1900. Országos Széchenyi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Kézirattár. Fol. H. 1845.; *Kozma György*: Az 1848–49-iki magyar szabadságharc szereplőinek lexikona. III. k., OSZK Kézirattár Fol. H. 2092/3. 336–337. o.; *Rozsnyai Kálmán*: Kalandos Mednyászký Cézár. OSZK Kézirattár Fol. H. 2157.; *Zakar Péter*: Egy forradalmár pap Görgey táborában. *Aetas*, 1992./1–2. 136–149. o. (a továbbiakban: *Zakar* 1992) Mednyászký nagy jövőjéről: *Czóbel Istvánné* (szül. báró Mednyászký Margit) visszaemlékezései. In: *Dr. Óvári-Avary Károly*: Br. Mednyászký Cézár Emlékezései és Vallomásai hitelessége és magyar nyelvű kiadásának viszontagságai. További szövegmagyarázó megjegyzésekkel és képekkel. Bp., 1932–1950. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár MS 535/1–2.; Irodalmi feldolgozás: *Sárközi György*: Mint oldott kéve. Bp., 1979. A zohori hívek gyűjtéséről: *Közöny*, 1848. december 16. 893. o. Az elmaradt tábori lelkészekről: OL H 75 1848:10029., 1849:514., 1849:449., 1849:25679.; Mednyászký Cézár kinevezése: OL H 75 1849:3553.; OL H 82 21. kútfő 1848:8030. Görgeinek kifejtéi nézeteit a tábori lelképásztorkodásról: *Confessions of a Catholic Priest*. London, 1858. 35–36. o. (a továbbiakban: *Mednyászký* 1858) (A visszaemlékezést itt és a továbbiakban saját fordításunkban közöljük.) V.ö. *Báró Mednyászký Cézár* az 1848/49. évi honvédhadsereg főpapjának emlékezései és vallomásai az emigrációból. (Ford. és kieg.: *Dr. Óvári-Avary Károly*) Bp., 1930. 37. o. (a továbbiakban: *Óvári-Avary* 1930).

volt szükségem, akik készek dacolni az ütközetekkel, anélkül, hogy azok a kegyetlen ösztönök, amelyeket a vérontás fejleszt ki a katonákban, meglennének bennük.” Ebben az időszakban nevezték ki többek között tábori lelkésznek Benőfi Somát a 3. huszárezred, Erdősi Imrét a VII. hadtest Guyon parancsnoksága alatti hadosztályhoz, Hyross Bernát bencés szerzetest Komáromba, Kolba Dániel Szepesi egyházmegyei papot Görgei táborába, Rózsafy Pál Csanád megyei papot az első hadtesthez tábori lelkésznek. A rendelkezésünkre álló – nem túlságosan bő – forrásanyagból úgy tűnik, hogy Görgei elfogadta Mednyászký Cézár személyi javaslatát, s előterjesztései döntő súllyal estek latba egy-egy kinevezésnél. Míg parancsnoka engedte, maga is örömmel vett részt a csatákban. Arra is volt energiája, hogy beosztottait lelkesedésre és kitartásra buzdítsa, amint ezt az isaszegi csatát megelőzően Nagykátán kelt kiáltványa bizonyítja. Szerette a tábori életet, s meglepetésként érte, amikor 1849. június 19-én a HM hadlelkészi osztályának átvételére kapott utasítást.²¹

Az, hogy a táborban Görgei „törzslélekként” alkalmazta, arra mutat, hogy már ekkor elkészítette átfogó javaslatát a magyarországi tábori lelképásztorkodás ideiglenes rendezésére. Tervei maradéktalan megvalósítására ugyan nem maradt ideje, mégis érdemes tervezetével foglalkoznunk, hiszen ez a dokumentum foglalja össze a leghitelesebben elképzeléseit. Ennek bevezetéséből kitűnik, hogy Mednyászký ismerte Leonhard tábori püspöknek a tábori lelképásztorkodásról írt kézikönyvét, s a törvényes egyházi hatalom hiányában csak ideiglenes szabályok megalkotására gondolt. Elképzelése tehát lényegében – az ideiglenesség tekintetében – nem különbözött Mészáros és Vidasics álláspontjától. Az eltérés abból fakadt, hogy a Vidasics féle adminisztráció január-februárban a kinevezett lelkészek oklevelébe mindig belefoglalta az „ideiglenesen” kifejezést. Ezzel márciustól kezdve felhagytak ugyan, de új tábori egyházi hivatalok felállítását idő előttinek tartották, s így Mednyászkýt is csak mint egyszerű tábori lelkészt erősítette meg Mészáros hivatalában. Ez utóbbi kérdésben egyébként nem voltak következtetések, mert ugyanakkor Magyarai Alajost elismerték az aradi tábor felügyelő lelkésznek. Mednyászký viszont lehetségesnek tartotta a tábori lelkészi hierarchia ideiglenes megnevezését.

Eszerint a tábori főlelkész, aki egyszersmind a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának főnöke, „az összes tábori lelképásztorkodás központja”. Minden hadtestnél egy törzslélekkész működne, akinek feladata lenne a főlelkészi rendeletek végrehajtására, havonta egyszer jelentéstétel a felügyelete alatt álló lelkészek munkájáról, a kórházban fekvő betegek meglátogatása, a hadtest tábori lelkészei által írt jelentéseknek a minisztériumba való továbbítása, jegyzőkönyvek vezetése. A tábori közlelkészek dandároknál, kórházakban, illetve mint térlelkészek állomásoznának. Vidasicshoz hasonlóan hangsúlyozza, hogy a „tábori lelkésznek papi állásáról sohasem szabad megfeledkeznie.” Hivatalát késedelem nélkül át kell vennie. „Minden ütközetnél, minden megtámadásnál papi öltönyben, s kereszttel ellátva jelen lenni tartozik s a tűzbe menendő dandárt megáldván, azt rövid, körülmenyekhez alkalmazott szónoklattal lelkesedésre, s kitartásra buzdítani; tapasz-

21 Chárusz László alkalmazásáról OL H 75 1849:22738. (tisztázati), ill. 1849:21623. (fogalmazvány). Az alkalmazási szempontokról *Mednyászký* 1858, 36. o. V. ö.: *Óvári-Avary* 1930, 37. o. Előterjesztései, kiáltványa: OL H 115. 1. d. 2. d. HL 1848/49. 28/405.

talás mutatja, hogy ily rövid szónoklatnak sokszor a már csüggedni kezdett seregek fellelkesítésére nagy hatása volt. Midőn a csata megkezdett, a dandárlelkész minden félelem, vagy gyávaság jele nélkül hátravonulván, gondját a sebesültek ápolása, vigasztalása, vagy ha lehet a halottak eltakarítására fordítsa, eltávoznia azonban a csatatérről végképp nem lehet, hogy a veszély üdejében, ha szükséges, a sereget újra lelkesítse.”²²

Kötelességei továbbá a halottak eltemetése, adataik felderítése, a sebesültek meglátogatása, istentiszteletek tartása, a szentségek kiszolgáltatása, a keresztelési-, házassági-, és a halotti jegyzőkönyvek pontos vezetése, a törzsllelkésznek való beküldése. Részletesen olvashatunk a tervezetben a kórházi lelkészek kötelességeiről is. Mednyászký – elődeihez hasonlóan – úgy tartja „a hadlelkésznek mint papnak katonai rangja nem lehet” de iránta mindenkinek tiszteletet kell tanúsítania. A tábori lelkészek ruházatával kapcsolatban viszont új szabályokat vezetett be. A tervezet a hadlelkészek fizetésének, illetve kitüntetésre való jogosultságának tárgyalásával végződik.

Mednyászký felfogása tehát lényegébe véve Vidasicséhoz hasonlított: a törvényes egyházi hatalom hiányában ő is csak ideiglenes rendezésre gondolt. Tervezte három lényeges ponton tér el előde nézeteitől. Először: ezredek helyett csak dandároknál akart lelkészeket alkalmazni. Másodsor: fontosnak tartotta, hogy a hadlelkészek a csatatéren is jelen legyenek és a válságos pillanatokban segítsenek a harci szellem felélesztésében. Harmadszor: csak hivatalos alkalmakkor kívánta meg a papi öltönyt viselését. Ez utóbbi felfogás ugyan Vidasicstól sem állhatott messze, hiszen Bémer László báró nagyváradi püspök egy ízben felszólította a premontrai rend vezetőjét, Richter prelátust, hogy Vidasicsot dorgálja meg, mert világi ruhában jár. Ennek ellenére ő ezt – tudomásunk szerint – beosztottai számára nem engedélyezte.²³

Ezek a nézetkülönbségek önmagukban talán még nem indokolnák Vidasics leváltását, de Görgei hadügyminiszterként olyan tisztviselők alkalmazására törekedett, „kik a sereg közt [sic!] tartózkodva illető szaktudományait a sereg bel- és külszerkezetének, valamint egész lelkületének esmeretével a gyakorlati téren merített tapasztalással bővítették”. Ehhez járult még, hogy Mészáros jó másfél hónapig halogatta Mednyászký Cézár tábori lelkészi kinevezésének megerősítését, s végül 1849. március 19-én, a maga sajátos, ironikus stílusában írt utasításában járult hozzá a kinevezéshez a törzsllelkészi cím mellőzésével. Ezen hosszú huzavonáért Görgei feltehetően Vidasicsot is felelősnek tartotta, noha ezt kifejezetten megerősítő forrás nincs birtokunkban. Akármilyen is indokolta a személycserét, Vidasicsnak mennie kellett, utóda alatt pedig részben a személyi állomány is változott. Már említettük, hogy Mednyászký Chárusz László piarista atyát, aki már a táborban is titoknokként működött mellette, magával vitte a minisztériumba. Görgei Artúr tanácsosul Munkácsi József csanádi címzetes kanonokot nevezte ki az osztályhoz. Lukács Dániel is eltávozott az osztályról. Helyette július elején Támár Imre dolgozott fogalmazóként, aki 1849. július 16-tól kezdve a 18. huszárezred tábori lelkésze lett. Továbbra is itt dolgozott Buczászki József segédfogalmazó. Mind a négy

22 Mednyászký tervezte: OL H 75 1849:21641, illetve OL H 86. 1. d. d. n.

23 Vidasics megdorgálásáról: A Jászvári Premontrai Kanonokrend... 1902, 116. o.

hivatalnok (Mednyászký, Chárusz, Munkácsi, Bucsánszki) követte a kormányt Szegedre és Aradra is.²⁴

„Munkánk nehéz volt és éreztem a friss levegő hiányát, reggeltől késő éjszakáig csöndben a szobámban, fejem tele volt rendeletekkel és a rutin munkával, egyedül a verseny tartotta fenn buzgalmamat. Négyünk közül egyikünk sem egyezett volna bele, hogy Görgei előtt a legkevésbé lelkesnek tűnjön” – olvashatjuk Mednyászký visszaemlékezésében. A négy újonnan kinevezett osztályfőnök nemes versengése közepette értesült Budapesten, 1849 június végén fivérének, Mednyászký László honvéd őrnagynak pozsonyi kivégzéséről. Ekkor két érzés küzdött benne, az egyik: hazalátogatni és csillapítani édesanyja bánatát, a másik viszont helyben maradásra ösztönözte. Visszaemlékezései szerint nem utazott el, ez azonban aligha felel meg a valóságnak, hiszen 1849. június 29-től kezdve hadügyminisztériumi engedelemmel távol volt hivatalától. Ekkor Chárusz László vezette az osztályt.²⁵

A deklarált felfogásbeli különbségek ellenére Mednyászký Cézár Vidasicshoz hasonlóan járt el, mint osztályfőnök. Igyekezett tájékozódni a tábori lelkészek létszámáról, állomáshelyéről, fenyegetve kollégáit, hogy akiről a minisztériumnak nem lesz 1849. augusztus 1-ig tudomása azt a tábori lelkészek létszámából törölni fogják. Sürgette a halotti bizonyítványok pontos beküldését, szorgalmazta a megígért fizetésemelés foganatosítását, igyekezett megakadályozni az esketésekkel kapcsolatos visszaéléseket (különösen a megfelelő engedély nélküli házasságokat). Ennek érdekében kapcsolatba lépett a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériummal, s 1849. június 24-én Horváth Mihály utasította az egyházi előjáróságokat, hogy lelkészeket tiltsák el katonai személyek engedély nélküli esketésétől. Rendetlet fogalmazott meg az állomáshelyüket illetéktelenül elhagyó beosztottai ellen. Ugyanakkor személyes hangvételű felhívásban buzdította a tábori lelkészeket a további lelkes munkálkodásra.²⁶

Az igazi változás a tábori lelkészek kinevezésének rendszerében következett be. Czigler időszakában a korábban érvényes kiegészítési szabályok voltak érvényben. Ha egy tábori lelkészi állást kinevezés útján töltöttek be, akkor az a megyéspüspök tett javaslatot a kinevezendő személyre, akinek az egyházmegyéjéből az adott ezred a hadkiegészítést nyerte, illetve, ahol a törzse állomásozott. Szerzetesek esetében természetesen a rendfőnök volt az illetékes. Vidasics hivatali időszakában nemcsak az egyházi vezetés vesztette el befolyását a kinevezésekre, de maga a tábori főpap is (korábban az ő feladata volt többek között a jelölt alkalmasságá-

24 Görgei felfogása az újonnan kinevezendő osztályfőnökökről: OL H 62 1849:1029., az iratból idéz *F. Kiss Erzsébet* 1987, 369. o. A Mednyászký megerősítése körüli huzavonáról *Zakár* 1992, 137. o. A személyzetéről: OL H 147 7. d.; OL H 75 1849:21572., 21895. (iktatókönyv), 22738. (fogalmazványa: 21623.), 23949., 24841., 26213.; OL H 86 1. d. (a HM általános iratanyagában iktatószáma 1849:23891. volt); OL H 77 2. d. 1849:24148.

25 Munkájáról: *Mednyászký* 1858, 48–49. o. Távollétéről: OL H 75 1849:24006.

26 Vidasics törekvéseinek folytatása: OL H 86 1. d. Szeged, 1849. július 19.; OL H 75 1849:25543., 24500. (= *Közlöny*, 1849. július 18. 564. o.), 21642. (iktatókönyv, v.ö. *Közlöny*, 1849. június 24. 522. o.); *Közlöny*, 1849. július 17. 559–560. o. A házasságokról: H 86 1. d. (eredeti iktatószáma 21841.), OL H 75 1849:21639.; OL H 62 1849:1039. (v.ö. *Közlöny*, 1849. június 26. 525. o.; *F. Kiss Erzsébet* 1987, 373. o., 500. o., 570. o., 618. o.) Támár Imrét tévesen Zimár (Zámár) Imre néven említi, v.ö. OL H 147. 7. d. „Összeírása a hadügyi minisztérium itt jelenlevő személyzetének”. Szeged, 1849. július 9. *Hermann E.* 1931, 21. o. úgy véli, Mednyászký Cézár „az adminisztrációval nem törődött sokat... Tábori főlelkései működésének tulajdonképpen nincs nyoma az iratokban.” *Hermann E.* 1973, 429. o. megismétli, hogy Mednyászký Cézár főlelkései ügykörével nem törődött. Ezt a téves felfogást veszi át *Borovi* 1992, 78–80. o., ő a személyzetet is összekeveri, a személyneveket pontatlanul adja meg. Mednyászký osztályfőnökként végzett munkájáról alig közöl valamit. Mednyászký rendelete az állomásukat elhagyó lelkészek ellen: OL H 75 1849:25250. (= *Közlöny*, 1849. július 18. 564. o.); kiáltványa OL H 75 1849:25241. (= *Közlöny*, 1849. július 17. 559. o.).

nak a vizsgálata). Vidasics néhány kivételtől eltekintve nem tett mást, mint hogy megerősítés végett felterjesztette Mészárosnak a katonai parancsnokok által korábban kinevezetteket. Ennek megtagadását csak akkor javasolta, ha a kinevezés túlságosan kis létszámú egységhez (pl. zászlóaljhoz) történt, vagy ha egy állomásra két személyt akartak kineveztetni. Néhány kivételtől eltekintve tehát passzív szerepet játszott, már ami a személyi állomány kiválogatását illeti.

Mednyászký viszont abban a kellemes helyzetben volt, hogy a tábori lelkészi állásért folyamadóknak létszáma jóval meghaladta a szükséges létszámot, így maga válogathatta meg a számára legmegfelelőbb munkatársakat. Sőt 1849. július 16-án tudatta az érdeklődőkkel, hogy a magyar hadseregben a tábori lelkészi állások be vannak töltve, így újabb folyamodványok benyújtásának csak akkor van értelme, ha a hivatalos lap lelkészi állások megüresedéséről tudósít. Ez azonban nem jelentette a kinevezések leállítását. Továbbra is szó volt görög szertartású római katolikus, illetve ortodox hadlelkészek kinevezéséről. Néhány katolikus lelkész is átvette kinevezését tizenhatodika után. Július 26-án nevezték ki tábori lelkésznek Molnár Jánost Kmety György tábornok csapataihoz, július végén pedig Horváth Kálmánt és Lutter Ferdinándot nevezte ki a hadügyminisztérium tábori lelkésznek a szegedi táborba. A másik változás az volt, hogy Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter szeretne volna az egyházak vezetőit ismét bevonní a tábori lelkészek kinevezésébe. Amennyiben hozzá futottak be a kinevezési kérelmek, akkor azokat véleményezés végett áttette az illetékes egyházi elöljáróságoknak. Ilyen irányú törekvéseinek azonban Mednyászký, s rajta keresztül a hadügyminisztérium gátat szabott. Az osztályfőnök szerint a kinevezések során azért nem lehet kizárólag az egyházi elöljárók kívánságát követni, mert ez olyan személyek kinevezéséhez vezetne, akikre a hadseregben a legkisebb szükség sincs. Mednyászký tehát felismerte a tábori lelkészek politikai jelentőségét is a csapatok között s ezek szellemét igyekezett a konzervatív befolyástól megóvni.

Ami az adminisztráció sikerességét illeti, a tábori lelkészi osztály Mednyászký Cézár irányítása alatt a hadlelkészi kar háromnegyed részét vonta irányítása alá. (Eltekintve a korábban kilépettektől, a meghaltaktól és az 1849. augusztus 13-a után Komáromban kinevezettektől.) A minisztériumi megerősítést nélkülöző tábori papok között feltűnően nagy az Erdélyben működők száma, akik ennek a csoportnak a felét teszik ki. A fennmaradó rész vagy csak az utolsó pillanatban lett tábori lelkész, vagy szabadcsapatok kötelékében működött, vagy valamilyen egyéb ok miatt nem jelentkezett a minisztériumnál. Ebben az utolsó időszakban sem sikerült megvalósítani a fizetésemelést, a jelentéseknek a minisztériumba való maradéktalan beküldését, illetve megszüntetni a házasságkötési ügyek körüli anomáliákat. E hiányokért azonban a felelősség nem elsősorban a minisztérium tisztviselőit, hanem részben a körülményeket, részben pedig az illetékes parancsnokokat terheli.²⁷

27 A tábori lelkészi állások betöltöttségéről *Közlöny*, 1849. július 18. 564. o., valamint a hadlelkészi osztály előterjesztési ívének töredéke 1849. június 30-tól: OL H 86 1. d. Tábori lelkészek további kinevezéséről: OL H 75 1849:26325., 26355., 26323. (iktatókönyv), 26324. (iktatókönyv), 25955., 25956., 26394., 26395., 26396., 26397. HL 1848/49. 40/149. Horváth Mihály az egyházi vezetők bevonására törekszik a tábori lelkészek kinevezésével kapcsolatban: OL H 56 8. kútfő; OL H 62 1849:683., 913.; OL H 75 1849:25952., ez utóbbi jelzett alatt Mednyászký elutasító véleménye is.

A tábori főlelkészek sorában nem szabad megfeledkeznünk Vajda Ignácról, az erdélyi kerület tábori főlelkészéről. Az 1840-es évek elején – mivel figyelmen kívül hagyta az Erdélyben érvényes vallási törvényeket – rendkívül népszerűtlen volt, az erdélyi főhadparancsnokság, illetve a bécsi haditanács is Nagyszebenből való elmozdítását javasolta. Ennek ellenére 1848-ban is Nagyszebenben tartózkodott, noha a hadihelyzet alakulása miatt ott érdemi tevékenységet nem tudott kifejteni. Nagyszeben felszabadítását követően azután ismét átvette hivatalát. 1848 decemberétől az erdélyi kerület is a hadügyminisztérium hadlelkészi osztály vezetőjének irányítása alá került. 1849-ben beküldött a minisztériumba néhány halotti jegyzőkönyvet, előterjesztést tett a fogarasi várban lévő kápolna fenntartása érdekében, de tevékenységét a rendelkezésünkre álló források szűkössége miatt nem tudjuk bővebben ismertetni. A tábori lelkészi állásért folyamodóknak – elvileg – rajta keresztül kellett volna kérelmeiket a minisztériumhoz benyújtani. Az Erdélyben működő tábori lelkészek azonban, ha tettek is nagy ritkán jelentést működésükről, azt az erdélyi főlelkészi hivatal megkerülésével tették. Hiába sürgette a tábori lelkészi osztály több ízben is, hogy erdélyi tábori lelkészek pontos kimutatását terjesszék föl, erre tudomásunk szerint nem került sor.²⁸

A középszintű hierarchia és a tábori közlelkészek

A magyar hadseregnél a harcok közben fokozatosan alakult ki a középszintű lelkészi hierarchia. Amint említettük, háborús helyzetben minden egyes hadsereghez külön tábori főlelkészeket neveztek ki az osztrák hadseregben. Talán ez a magyarázata, hogy Görgei először tábori főlelkészként alkalmazta Mednyászkyt a Feldunai hadtestnél. Mednyászky előde Bierbauer József cisztercita atya, a 4. huszárezred lelkésze volt. Őt 1848. október 18-án nevezték ki a tisztikar ajánlatára a parndorfi táborban lévő kormánybiztosok tábori főlelkészeknek. Kinevezése olvasható volt az egy nappal később kelt hadseregparancsban is. A téli visszavonulás alatt elvált alakulatától, s 1849. január 14-én Debrecenben kelt kérvényben sürgette kinevezésének megerősítését, de csak fizetésének felemelését sikerült elérnie, az óhajtott jóváhagyást azonban nem. Egyes források Gasparich Kilitet Perczel Mór tábornok mindenkori serege tábori főpapjaként említik. Ide, a tábori lelkészi hierarchia középső részéhez tartozott a komáromi tábori főlelkészi hivatal vezetője, a már említett Menyhárth Lajos is, akit az 1849. szeptember 13-án kiadott hadseregparancs „törzs-tábori lelkészé” nevezett ki. Ehhez hasonló feladatkörben tevékenykedett Magyarai Alajos, az aradi tábor felügyelő tábori lelkésze, valamint 1849 július végétől kezdve Erdősi Imre piarista atya a IV. hadtestnél. A középszintű hierarchia feladata az adott hadtestben vagy táborban működő lelkészek munkájának ellenőrzése, felsőbb rendeletek közvetítése, illetve jelentéseik összegyűjtése és továbbítása.

²⁸ Vajda Ignácról: M. Schem. 1847. 33. o. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transilvaniensis ad annum bissexilem a Christo nato MDCCCXLVIII. Jussu et Impensis suae excellentiae episcopalis. Claudiopoli, typis lycei regii. 3. o., 162. o.; OL H 57 I. kútfő 33. tétel; OL H 75 1849:16972. (iktatókönyv), 21186. (iktatókönyv), 22036., 22443., 25251.; OL H 56 40. kútfő 1849:166.; *Jakab Elek*: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re Bp., 1880. 278. o.

Említésre méltó még, hogy 1848-ban Korda János őrnagy, szegedi térparancsnok Breinfolk Gusztáv piarista atyát ajánlotta tábori főlelkészül. Az ajánlatot végül is nem fogadták el, így nevezett atyának meg kellett elégednie a szegedi vár-, helyőrségi, és kórházi lelkészi státusszal. Végeredményben nem került sor Fricskán Mihály ortodox lelkész kérelmének teljesítésére sem, aki az egész magyar hadsereg ortodox tábori főlelkésze szeretett volna lenni. Kéréleme három minisztériumot is megjárta, s noha teljesítését mind Görgei Artúr, mind Horváth Mihály pártolta, végül mégis meg kellett elégednie egy szűkebb feladatkörrel. Kossuth 1849-ben Ujlaky Szilárd tábori főlelkészi kinevezését javasolta Bemnek, de mivel az erdélyi főpapi hivatal ügyeit már Vajda Ignác intézte, az említett kinevezésre nem került sor.

A tábori lelkészi hierarchia alsó részét – Mednyászy Cézár kifejezésével élve – a tábori közlelkészek alkották, akik ezredeknél, magasabb egységeknél, illetve katonai intézeteknél teljesítettek szolgálatot. Zászlóaljknál csak kivételes esetben, valamilyen adminisztratív hiba következtében találkozhatunk velük. Feladataikat részben a tábori lelképásztorkodás hagyományos feladatai, a cs. kir. hadseregben érvényes szabályok, részben pedig az osztályfőnökök idézett rendeletei szabták meg.²⁹

A magyar hadsereg tehát, noha tábori lelképásztorkodását ideiglenes jelleggel szervezték meg, rendelkezett bizonyos hierarchiával. E hierarchia élén a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának főnöke állt, tábori főlelkészi minőségben. Elvileg ide, a gyakorlatban inkább a középső szinthez tartozott az erdélyi tábori főpap. Megnevezésük ellenére a középső szinthez tartoztak az egyes hadtestekhez kinevezett főlelkészek (törzsllelkészek, felügyelő lelkészek), az alsó szinten pedig a közlelkészek helyezkedtek el. Ez a felépítés minden elnevezésbeli különbség és az egyházilag törvényes rendezés hiányából eredő csonkultság ellenére alapvetően megőrizte a császári hadseregből átvett mintákat, amint azt az alábbi táblázat is mutatja.

A császári-királyi hadsereg és a magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája

császári-királyi hadsereg	magyar hadsereg
apostoli tábori helynök	tábori főlelkész (egyúttal a HM hadlelkészi osztályának főnöke)
tábori egyháztanács	HM hadlelkészi osztály
tábori főlelkészek	erdélyi tábori főlelkész
	felügyelő lelkészek, törzsllelkészek
tábori lelkészek	tábori lelkészek

²⁹ Bierbauer Józsefről: *Dr. Hermann Egyed: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében*. Gödöllő, 1932. 22. o. (a továbbiakban: *Hermann E.* 1932); OL H 2 (OHB) 1848:1328. (= KLÖM XIII. k., 243. o.); OL H 75 1849:449., 2844. (iktatókönyv), 3703. (iktatókönyv), 22306.; OL H 82 21. kútfő 1848:8030.; OL H 2 (OHB), 1849:1443. (az iratot a KLÖM nem közli). Menyháth Lajos kinevezése és feladatai *Szinnyei József*: Komárom 1848–49-ben. (Naplójegyzetek). Bp., 1887. 247. o. (a továbbiakban: *Szinnyei* 1887 [Komárom]) 319. o., 373. o. Erdősi Imre kinevezése és feladatai: OL H 75 1849:25957. (= *Közlöny*, 1849. július 27. 593. o.), 1849:26195., 25546. Ez utóbbi fogalmazvány arra mutat, hogy Mednyászy Cézár gyakorlatilag a tervezetében szereplő törzsllelkészi feladatkört tette irányadóvá Erdősi Imre számára. Korda János Breinfolk Gusztávot tábori főlelkésznek ajánlja: OL H 2 (OHB) 1848:5301. (mutatókönyv); Fricskán Mihály kérelme OL H 75 1849:19662., 19863., 25405. (iktatókönyv). OL H 62 1849:976. Kossuth javaslata OL H 2 (OHB) 1849:4171. Közi KLÖM XIV. k., 774. o.

A nemzetőrség tábori lelkészei

Az 1848–49-es tábori lelkipásztorkodás történetének érdekessége, hogy hagyományos, történetileg kialakult formái mellett egy új, átmeneti jelenséggel is számolnunk kell, a nemzetőrség tábori lelkészeivel. Az „átmeneti” jelzővel nem időbeli jelenségre szeretnénk utalni, hanem arra, hogy a nemzetőrség tábori lelkészei egyfajta köztes helyzetet foglaltak el a magyar hadsereg tábori lelkészei és a kiegészítő tábori lelkipásztorkodást folytató papok között.

A nemzetőrség kötelékében annak megszervezésétől kezdve találkozhatunk tábori lelkészekkel. Mivel a nemzetőrök tisztjeiket maguk választhatták, e választás gyakran egy orvos és egy tábori lelkész választását is magában foglalta. Ez nem jelenti azt, hogy a tábori lelkészek többségének tisztí rangja lett volna a nemzetőrségnél, de a hadsereghez hasonlóan a tisztí karhoz számították őket. Így választották meg nemzetőrségi lelkésznek Andrastsik Jánost Bártfán, Beleszny Imrét Selmecen, Béres Józsefet Nagykállóban, Imády Károlyt Balassagyarmaton, Lipovniczky Istvánt Komáromban, Oertl Ferencet Mezőberényben, Rónay Jácintot Győrben, Asztalos Pált és Vohlfárt Józsefet Nagykárolyban, Könyves Tóth Mihályt Debrecenben, Hajdin József Szokolcán. Noha a felsorolás korántsem teljes, a nemzetőrök ott sem szenvedtek hiányt lelkészekben, ahol a tábori pap választása elmaradt. Ennek ellenére a Nemzetőrségi Haditanács hivatalos álláspontja szerint a nemzetőrségben nem volt tábori lelkészi állomány. A nemzetőrségi összeírásokból világosan kiderül, hogy az összeírások során a lelkészeket is összeírták, noha ez nem minden esetben találkozott az érdekeltek tetszésével. Nógrád vármegye többek között pénzbírsággal sújtotta azokat a lelkészeket, akik vonakodtak a nemzetőrségbe beállni. Szombathelyen a város polgármestere igyekezett valamennyi papot szolgálatra bírni. A pannonhalmi főapát kereken megtagadta szerzeteseinek összeírását, s ettől csak külön minisztériumi parancsra lett volna hajlandó elállni. 1848. július 9-én azután a magyar katolikus püspöki kar is tiltakozott az egyháziak nemzetőrségi szolgálatra kényszerítése ellen, kijelentve, hogy a fegyveres szolgálat ellenkezik a papi szelídséggel, a papi hivatással és életmóddal, valamint az európai gyakorlattal. „Az egyházi zsinatok pedig – olvasható a püspöki kar állásfoglalásában – a papoknak egyáltalában a fegyverviselést tiltják, a hadbamenőkre nézve is, azon szabályt állítván föl, hogy ha ott jelenlétük szükséges, fegyverzetlenül teljesítsék a papi hivatal kötelezéseit, miképp azt a tábori lelkészek mind e mai napig végezni szokták”. A nemzetőrségi szolgálat körül kibontakozó vita tehát közvetlenül nem érintette a tábori lelkipásztorkodást, hiszen ennek jogosságát a püspöki kar sem vonta (nem vonhatta) kétségbe. A liberálisok iránti szimpátiával legkevésbé sem gyanúsítható Scitovszky János pécsi püspök, éppen e vita csúcspontján, 1848 júliusában adott eltávozási engedelmet Mike Antal bátaszéki káplánnak, aki tábori lelkészi szolgálatot szeretett volna vállalni a hadsereg kötelékében. A Kassai egyházmegye sem tagadta meg az engedélyt szentszéki aljegyzőjétől, Prámer Alajostól és Tomanóczy Antal nagymihályi segédlelkésztől, amikor tábori lelkésznek szerettek volna állni. A példák további sorolása helyett térjünk vissza az eredeti problémához. Az ellentét lényege az volt, hogy a liberális közvélemény a társadalmi kiváltságok leépítését (amilyen például a fegyveres szolgálat alóli mentesség is volt) és a kötelezettségek minden állampolgárra való egységes és kivétel nélküli kiterjesztését sürgette, a katolikus főpapok viszont az adott kor hivatalos egyházi

felfogásához híven a fegyveres szolgálatban az egyházi törvények súlyos megsértését látták. Ami a kormányt illeti, Mészárosnak az volt a véleménye, „hogy a mostani körülmények közt, midőn majd minden kiütődött rendes járásából, kinek-kinek lelkiismerete után kell indulni, és azt tenni amit a haza javára legüdvösebbnek vél, aki gondolja, hogy nemzetőri szolgálatával nagyobb hasznot tesz a hazának, mint tanulásával: azt kár volna gátolni, aki pedig tanításával vagy tanulásával inkább gondolja keróni hazafiúi kötelességét, annál kényszerítésnek nem lehet helyét találni”.³⁰

Batthyány ígéretet tett ugyan a primásnak írt válaszában a XXII. tc. módosítására, addig is azonban a törvény rendelkezéseit tartotta irányadónak. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács és a miniszterelnök már júliusban megkísérelte a megyék buzgalmának csökkentését, amennyiben szorgalmazták, hogy a lelkészeket, orvosokat, tanítókat, ne indítsák ki teljes számban a táborba. A szükséges kompromisszum végül is 1848. szeptember 14-én született meg, amikor Batthyány aláírta a törvény módosításáról intézkedő rendeletét. Ez a rendelet felmentette többek között a lelkészeket, a szerzeteseket és a falusi iskolamestereket a nemzetőrségi szolgálat alól. Ugyanakkor kimondta, ha „a táborba vonulandó valamelyik nemzetőrségi zászlóalj lelkészt kívánna magával vinni, tartozik az illető egyházi előljáróság a zászlóaljhoz a hatóságok megkeresésére tábori papot kirendelni”.³¹

A tábori lelkészek döntő többsége azonban önkéntesen vállalta a belépést a nemzetőrségbe. Ilyen önkéntes volt többek között Tompa Mihály, aki a Gömői önkéntes mozgó nemzetőr zászlóalj lelkészeként részt vett az 1848 októberi harcokban és jelen volt a schwechati csatában is. Ha valaki oly népszerű volt egy településen mint például Könyves Tóth Mihály Debrecenben, akkor aligha kerülhetett el a szolgálatot. Ritkán fordul elő, hogy az illetékeseknek lelkészek kirendeléséről kellett gondoskodni, amint az például Somogy megyében előfordult. A nemzetőrség tábori lelkészeinek szolgálata hasonlított szerezdi kollégáik munkájához, ami elsősorban abból adódott, hogy a nemzetőri és a reguláris alakulatokat legtöbbször vegyesen alkalmazták. A táborban azután a lelkipásztori tennivalók tekintetében nem volt éles különbség a különböző típusú csapatok között. Így például Sisvay Márton egri plébános, a Heves megyei nemzetőrség első zászlóaljának tábori lelkésze a nemzetőrök mellett a jelenlevő sorkatonák számára is tartott 1848. augusztus 20-án Járeken ünnepi istentiszteletet. Egy kapitány állítólag életveszélyesen meg is fenyegette, mivel beszédében a magyar minisztériumot is említette. Egyébként Sisvay akit Szemere Bertalan az Egri egyházmegye „legjelesb papjai”

30 Nemzetőr papok választása: OL H 92 1848:2946., 3572., 948., 1048., 1572., 1972.; illetve [Rónay Jácint:] Naplótöredék. Hetven év reményei és csalódásai. Nyomatott kéziratul, tíz példányban. I. k. é. n. 68–69. o.; *Alföldi Hírlap*, 1848. augusztus 16. 54. o. *Oláh György*: Békésvármegye 1848–1849. I. k. 1889, 201. o.; *Kossuth Hírlapja* (a továbbiakban: KH) 1848. augusztus 10. 159. o. Néhány esetben, például az Abaúj megyei nemzetőrségben szolgálatot teljesített Jergencz Ferenc és Tanóczy Leó tábori lelkészi szolgálatával kapcsolatban, nem sikerült kiderítenünk, hogy szolgálati helyüket választás, vagy parancs következtében foglalták-e el. Hadlelkészi szolgálatokról *Korponay János*: Abaúj vármegye monographiája. I. k., Kassa 1866–1870. 146. o. A papság nemzetőri összeírásával kapcsolatos vitáról: *Dr. Meszlényi Antal*: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Bp. 1928. 179–180. o. (a továbbiakban: *Meszlényi 1928*); *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973. 58–59. o. (a továbbiakban: *Urbán 1973*); OL H 92 1848:785., 983., 1199., 1988., 2079. A püspöki kar tiltakozását közli *Andics Erzsébet*: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. II. k., Iratok 1848. március 15–1849. március 4. Bp., 1952. 115–119. o. Elbocsátások: HL VI. 34. 6. d. 1848. július 21.; *Szokolszky Bertalan*: A százéves kassai püspökség, 1804–1904. Kassa, 1904. 76. o. Mészáros véleménye: OL H 54 1848:223.

31 Batthyány 1848. szeptember 14-i rendelete *Urbán 1973*, 156. o.; OL H 92 1848:3672.; *Közlöny*, 1848. szeptember 18. 511. o.

között tartott számon, 1849. január 4-én az egri vadászcsapatban szolgálva fogságba esett a kassai csatában. Kun Károly lászlómagyarcsaholyi református lelkész pedig nemzetőrei mellett a 31. honvéd zászlóalj lelki gondozását is vállalta.

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek, illetve a nemzetőrség tábori lelkészeinek szolgálata között azonban néhány jelentős különbség is megfigyelhető. A nemzetőrség tábori lelkészei szervezetenként nem tartoztak a hadügyminisztérium hadlelkész osztályának felügyelete alá, felettes szervük nem ismerte el státuszukat, s legtöbbször zászlóaljakhoz osztották be őket, ami hadseregbeli társaikkal csak kivételesen fordult elő. Szolgálati idejük (az önkéntes nemzetőrséggel táborba szállóké is) általában rövidebb volt, s a táborban is szabadabban mozoghattak. Eperjesy Ferenc pusztamonostori plébános, illetve a népfelkelőkkel táborba szálló Jaczkó Károly kecskeméti római katolikus segédlelkész például egyszerűen elhagyták a tábort. Imády Károly balassagyarmati plébános, akit az összes nógrádi őrsereg tábori főpapjának választottak meg, miután tudósította a Kossuth Hírlapja olvasóit a nógrádi első zászlóalj vitézségéről, beszámolóját a következőképpen folytatta:

„Én is, amit mint tábori, de mint honvéd pap is, zászlóaljunk ápolására tehettem, és mit tehetségekben csak állott, megtettem, teszek és teendek. A brucki táborban csapatunk számára 28 pár fehérmű ruhát, miután ez testökön már el is rohadt, 30 lepedőt, néhány font tépést és vánkost, szalonnát, zsírt, túrót, aszalt szivát, ázalékot plébániám körében kat. és ágost. vallású honpolgároktól gyűjtven, elvittem és átadtam, és miután fehér ruhára legnagyobb szükségük volna, ismét szép sikerrel gyűjtök számokra fehér ruhát, melyet újra személyesen táborba viendek.” Szlezák István szeredi plébános és alperes éppen Óbudán volt látogatásban, amikor összefutott a Hurban ellen mozgósított nemzetőrökkel. Csatlakozott hozzájuk, s így most már Bogár Zsigmond református lelkésszel együtt lelkesítették a nemzetőröket. Az eset abból a szempontból is tanulságos, hogy a nemzetőrség esetében meglehetősen nehéz szétválasztani a kiegészítő tábori lelképásztorkodást a hivatásos szolgálattól. Horváth Pius piarista szerzetes, a pápai első zászlóalj tábori lelkésze volt 1848 nyarán. Zászlóaljparancsnokának, Bezerédy Kristóf őrnagynak a tanúsága szerint „erényes szelíd magaviseletével, lelkesítő hazafiúi szónoklataival, betegek és haldoklók körül tanúsított fáradhatatlan egyházi szolgálatával s általában hivatalos körének minden részbeni pontos betöltésével magának egész zászlóaljam szeretetét és tiszteletét kiérdemelte”.³²

Mindazonáltal tábori lelkészi szolgálatot többet már nem akart vállalni. 1849. május 20-án kelt kétvényében inkább a katonai nevelőintézetek bármelyikében,

32 Tompa Mihályról lásd *Bisztray Gyula* bevezetését: *Tompa Mihály válogatott művei*. (Vál. és jegyz. *Bisztray Gyula*) Bp., 1961. 13. o. Lelkészek kirendelése nemzetőri szolgálatra: *Szöcs Sebestyén*. Csány László kormánybiztosi tevékenysége 1848 áprilistól szeptember végéig. In: Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790–1849. (Szerk. *Molnár András*) Zalaegerszeg, 1990. 82. o. Sisvay Mártonról: *Hadtörténelmi Közlemények* 1941. 234. o.; *Szemere Bertalan*. Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Gróf Batthyány Lajos, Görgei Artúr, Kossuth Lajos. Okmánytár. S. a. r., bev. és jegyz. Hermann Róbert és Pelyach István. Bp. 1990. 335. o.; *Hermann E.* 1932. 70. o.; *Közlöny*, 1848. augusztus 21. 364. o.; KH 1848. július 29. 113. o. Kun Károly tevékenysége a Középszolnok megyei táborban: *Pesti Hírlap*, 1848. november 9. 1052–1053. és 1848. november 16. 1077. o.; KH 1848. november 10. 504. o. A tábor elhagyásáról *Közlöny*, 1848. október 21. 659. o.; *Hadtörténelmi Közlemények*, 214–244. o. (*Eperjesy Ferenc* naplójegyzetei). Imády Károlyról: KH 1848. augusztus 10. 159. o. és 1848. november 2. 477. o. Horváth Piusról: *Dr. Balanyi György, Bíró Imre, Dr. Bíró Vencel és Dr. Tomek Vince*. A magyar piarista rendtartomány története. Bp., 1943. 173. o. (a továbbiakban: *Balanyi–Bíró stb.* 1943); *Vigília*, 1948. 132–154. o. Bezerédy Kristóf zászlóaljparancsnok dicsérete: Kegyesrendi Levéltár For-4. V73/10.; *Dr. Gál István*. A piaristák részvétele a szabadságharcban (1848/49.) In: *A Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Rom. Kat. Kollégiumának (általános iskola és gimnázium) évkönyve az 1947–1948. iskolai évről*. (Szerk.: *Dr. Papp László–Dr. Dragos Károly*) Bp. 1948. 20. o.; OL H 75 1849.19583.

(de különösen a nagyváradiiban) felállítandó honi történet és vele egybekapcsolt tudományok tanszékének elnyeréséért folyamodott. A nemzetőrségi lelkészek felekezeti viszonyai az önkéntesek nagy száma, illetve a választási rendszer miatt rugalmasabban alakult, mint hadseregbeli társaik esetében. Ezek és a további rendelkezésünkre álló adatok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy noha a nemzetőrségi lelkészek feladatai a magyar hadsereg lelkészeivel gyakorlatilag azonosak voltak (istentisztelet tartása, temetés, a legénység szellemiségének ápolása stb.), szolgálatuk kerete és jellege mégis eltért azokétól. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy lebecsülnénk szerepüket. 1848-ban például, amikor a hadsereg tábori lelkészi állományának nem tartott lépést a létszámnövekedéssel, illetve amikor még nem kezdődött el a protestáns katonai lelkészek kinevezése, szerepük, jelentőségük vetekedett ezredekből szolgálatot teljesítő társaikkal. A továbbiakban mi csak akkor fogunk kitérni szolgálatukra, ha ezt valamilyen, a szűkebb témánkhoz kapcsolódó tény (pl. a rendelkezésre álló egyéb források hiánya) indokolja.

Folyamodók, folyamodványok

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek egy részét a császári hadseregtől „örökölte”. Több mint 20 lelkész állt a magyar szabadságharc oldalára, ha csak a számadatokat tekintjük. A ténylegesen szolgálatot teljesítő tábori lelkészek létszáma azonban ennél lényegesen kevesebb, hiszen sokan szolgálaton kívül voltak. Dudás János, a 37. sereged papja betegség miatt volt távol. Farczádi Mihály kénytelen volt elhagyni alakulatát (Károly-Ferdinánd ezred), mert az szembefordult a szabadságharccal. Ugyancsak szolgálaton kívül volt 1848-ban Korének József és Harsányi Sámuel. Canczler Róbert László és Vajda Ignác a hadi helyzet alakulása következtében szakadt el állomáshelyétől. Így miközben a hadsereg létszáma 1848 decemberére elérte, majd meghaladta a 100 000 főt, a tábori lelkészek létszáma alig gyarapodott néhány fővel. Ez annyit jelent, hogy ekkor átlagosan kb. 4-5 ezer katona jutott egyetlen tábori lelkészre. Az 1849-ben bekövetkezett nagyarányú létszámnövelés ellenére a helyzet nem sokat változott 1849 augusztus elejére, hiszen a 170 000 főt meghaladó hadseregben átlagosan kb. 5-6 ezer katona jutott egyetlen tábori lelkészre. Egy ötezer lelket számláló egyházközség lelki gondozása békeidőben az adott korban is teljesíthető feladat volt. A tábori lelképásztorkodás viszont háborús helyzetben, „idénymunka” jellege miatt, ilyen létszámviszonyok mellett nem látható el tökéletesen. Egy nagyobb veszteségekkel járó csata után a temetések és a sebesültek vigasztalására a nemzetőrség tábori lelkészeinek és a kisegítő lelképásztoroknak a segítségét is igénybe kellett venni.³³

A császári-királyi hadseregből „örökölt” tábori lelkészek motívumait, amelyek szolgálati helyükön való megmaradásra ösztönözték őket, csak kivételes esetben ismerjük. Czigler feltehetően azért tartott ki a fővárosok elfoglalásáig, mert az osztrák hadseregben sohasem lehetett volna belőle püspök. Itt legalább esélye volt rá. A már említett Korének József és Farczádi Mihály nem akart a hazája ellen harcolni.

³³ A magyar hadsereg létszámáról *Bona Gábor*: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-1849. Bp. 1987. 40-63. o.

Amint már utalunk rá, az állomáshelyek megtartásához feltehetően az is hozzájárult, hogy az előjárók a helyükön maradtak 1848-ban.

Lényegesen pontosabb képünk van azokról, akik a szabadságharc alatt szerettek volna táborigyelmeztetést alkalmazni. A hadügyminisztérium valamivel több, mint 130 kérelmet regisztrált 1848–49-ben, amelyben a folyamodók táborigyelmeztetési állást kértek. A kérelmezők valamivel több, mint fele a katolikus egyházból került ki, főként a káplánok és az adminisztrátorok közül. Plébánosok csak kivételes esetben szerepeltek a folyamodók között. A katolikusok ilyen módon egyházi szervezetük nagyságának megfelelően, lakossági számarányuknál valamivel nagyobb mértékben képviseltették magukat. Ez egyáltalán nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a polgári átalakulás során a katolikus papok meghatározó része a polgári középrétegekből származott. A származás önmagában ugyan még nem meghatározó egy papi pályafutás során, de egyfajta értékrend és mentalitás ismeretét mindenképpen jelenti. A katolikus alsópapság jelentős rétegeinek csatlakozását a magyar liberális nemzeti mozgalomhoz a káplánok és az adminisztrátorok mostoha szociális helyzete is elősegítette. Fizetésük nem haladta meg az évi 40 pft-ot, s ehhez járult az a gyakran méltatlan bánásmód, amelynek a plébánossal szemben ki voltak téve. Ők alkották a korabeli értelmiség legrosszabbul fizetett rétegét. Gyakran 15-20 évet kellett várakozniuk, mire a biztos megélhetést jelentő és az állandó áthelyezések ellen is bizonyos védelmet nyújtó plébánosi kinevezést átvehették. Másik, igen gyakran hangoztatott panaszuk a rendkívül gyakori és minden alapos okot nélkülöző áthelyezés volt. Például Marczell Ákos Esztergomi egyházmegyei papot 1837. október 26-án szentelték pappá. 1849 májusáig, amikor el kellett menekülnie plébániájáról, hét állomáshelye volt: Várkony, Szentmihályfalva, Tallós, Udvarnok, Podola, Vágújhely és Nyitravicsáp. Szerzetesek esetében a szerzetesi élet reformjára való törekvés játszhatott még fontos szerepet.³⁴

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a katolikus papság jelentős rétegei már a szabadságharcot megelőzően bekapcsolódtak valamilyen formában a liberális nemzeti mozgalomba. Gyakoriak voltak a névmagyarosítások. A Csanádi egyházmegyében a táborigyelmeztetési kapcsolatokkal kapcsolatosabb kapcsolatba kerülő lelkészek közül például Kerndler Ferenc Kerényi Frigyesre, Mihálovics József Munkácsi József-re, Rosen Pál pedig Rózsafy Pálra magyarosította a nevét. Benőfi Soma (azelőtt Brujmann Sámuel), az Egri egyházmegye segédlelkésze palóc népdalokat gyűjtött a Kisfaludy társaság számára, Szabó Richárd dorozsmai káplán álnéven újságírói tevékenységet folytatott. Rózsafi Pált ott találjuk azon Csanád megyei kispapok között, aki „munkáskör”-t akartak létesíteni. A kör célja lett volna „a haza nyelvében maguknak munkálatok kidolgozásával szabatos jártasságot szerezni”. Gasparich Kilit egy 1844-ben megjelent röpiratában nyíltan magyarnak vallotta magát. Érthető tehát, ha az 1848 tavaszán bekövetkező események a papság körében is élénk visszhangot váltottak ki. 1848. április 15-én 16 budai és pesti pap memorandumot intézett Kunszt József esztergomi helynökhez. Többek között magyar nyelvű szertartást, fizetésük méltányos rendezését, a káplánok és plébáno-

34 A katolikus papság társadalmi gyökereiről *Csorba László*: A katolikus egyházi értelmiség társadalmi gyökerei a polgári átalakulás korában. In: A polgárosodás útján. Tanulmányok Magyarország társadalmának átrétegződéséhez a polgári átalakulás korában. (Szerk.: Szabad György) Bp., 1990. 165–166. o. Marczell Ákos pályafutásáról: *Némethy* 1894, 764–765. o. Meneküléséről: OL H 86 1. d. Marczell Ákos–Mednyászky Cézár. Szeged, 1849. július 15.

sok közötti jogviszony rendezését, a reverenda használatának korlátozását és előjáróik választását követelték. Egymást érték a röpiratok, s az egyházi szertartások módosítása mellett a radikálisok már a cölibátus eltörlését is sürgették. Ez utóbbi követelés egyik élharcosa volt Szabó Richárd, aki röpiratban a polgári átalakulás és a szólásszabadság üdvözlése mellett a cölibátust okolta az egyháztörténelem valamennyi sötét eseményéért. Nevezetesen a hitszegéseket, mérgezéseket, házasságtöréseket, vérfertőzéseket, gyermekikkasztásokat, rablásokat, gyilkosságokat és más egyéb kevésbé szívderítő eseményeket mind-mind a cölibátusból vezette le. Mivel a papi nőtlenséget sem Krisztus, sem az apostolok nem rendelték el, ez nem más mint a papságnak egy emberi jogtól való megfosztása, amely jogot az egyháznak (vagy ennek vonakodása esetén az államnak) kötelessége visszaadni. E forrongó réteget viseletéről is könnyű volt felismerni: világi ruhában jártak, bajszot illetve szakállt növesztettek. A nyugtalanság a szerzetesrendeket is elérte. Lázadoztak a bencések és a ciszterciek, a piaristák pedig 1848 szeptemberében ún. forradalmi káptalant tartottak és új előjárót választottak. A rend demokratikus átalakulását szorgalmazók között ott volt Lutter Ferdinánd, a budai gimnázium tanára, akit 1849 júliusának végén a szegedi táborba neveztek ki hadlelkésznek. Ez az elégedetlen réteg adta tehát a tábori lelkészségért folyamodók jelentős részét. Ha sikerült elnyerniük az állást, még a legrosszabb esetben is annyi pénzt kaptak havidíjként, mint korábban egy egész év alatt. Akiket egyházfegyelmi, vagy más okok miatt mellőztek, azok itt reméltek biztos állást. A plébánosok pedig azért fordulnak elő csak kivételesen a folyamodók között, mivel többségük már életkoránál fogva sem lett volna képes a rá váró fizikai megpróbáltatásoknak megfelelni, nem beszélve arról, hogy ez esetben biztos egzisztenciájuktól is meg kellett volna válniuk.³⁵

Létszámunkat tekintve a református folyamodók állnak a második helyen. Az 1840-es évek közepétől a debreceni lelkipásztorok igehirdetésében egy demokratikus irányú fordulat figyelhető meg. Ezen új szellemiség egyik képviselője Könyves Tóth Mihály volt, aki 1848-ban az aradi táborban működött mint nemzetőrségi lelkész. A minisztérium 1848–49-ben kb. 20–25 református lelkész kérvényét iktatta, de közülük is csak néhány főt neveztek ki tábori lelkésszé. Ez is arra utal, hogy az alkalmazás szempontjából biztosabb volt, ha az illető lelkész csatlakozott a hadsereghez és ezt követően próbálta meg állásának megerősítését kieszközölni. Ez nem jelenti azt, hogy csak ennyien vállalták volna szükség esetén a szolgálatot. Szoboszlai Pap István tiszántúli református szuperintendens megkeresésére már 1848 november-decemberében 20 lelkész jelezte, hogy szükség esetén vállalja a tábori lelkészi szolgálatot. Érthető ez a lelkesedés, hiszen a reformátusok eddig az egész császári-királyi hadseregben csak egyetlen tábori lelkészi állomással rendelkeztek, s most szerették volna a vallási egyenjogúságot ezen a téren is megvalósítani.

³⁵ Névmagyarosítások a Csanádi egyházmegyében valamint a csanádi papnevelde „munkás-kör”-éről *Dr. Kovács Sándor*. A csanádi papnevelde története. A mai papnevelde megnyitásának első centenáriuma alkalmából. 1806–1906. Temesvár, 1908. 325–326. o. és 361. o. Benőfi népdalgyűjtéséről *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1980–1981. (Reprint) I. k., 871–872. o. Gasparich nyilatkozata *Gasparich Kilit*: Szózat a káromkodás ellen. Pest, 1844. 10. o. Az alsópapság 1848-as mozgalmáról *Horváth Mihály*: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1865. I. k., 35–38. o.; *Meszlényi* 1928, 48–62.; *Dr. Andics Erzsébet*: Az egyházi reakció 1848–49-ben. Bp., 1949. 65–71. o.; *Török Jenő*: A katolikus autonómia mozgalom 1848–1871. Adalékok a magyar liberális katolicizmus történetéhez. Bp., 1941. 17–48. o.; *Hermann E.* 1973, 424. o.; *Szabó Richárd*: A coelibatus. Szeged, 1848. 1–69. o. Lutter Ferdinánd 1848-as tevékenységéről: *Balanyi, Btró stb.* 1943, 167–169. o.

Érdekességként megemlítjük, hogy akadt olyan folyamadó is, aki elégedetlen volt a tábori lelkipásztorkodás kialakult rendszerével. Kármán Pál kecskeméti református segédlelkész, amint az 1848. december 15-én Kossuth Lajosnak írt leveléből kiderül, nagy erőt helyezett a magyarnak azon hitébe, hogy győznie kell, különben mindnyájukat legyilkolnák, „és én ezen hitet – írja a derék lelkész – a legdühösebb fanatizmusig szeretném felcsigázni, – mit Kecskeméten a szószékből meglehetősen sikerrel cselekedtem is.

E végre szükségesnek látnám a tábori lelkészi hivatal nagyobb kiterjedésben felállítani, – oly módon, hogy a tábori lelkészek – kik egyről [sic!] egyik mind jó szónokok legyenek – mint ilyenek ne volnának csupán a táborhoz kötve, hanem szabadságukban álljon, sőt kötelességük legyen, az egész országban keresztül-kasul járni, a magyar köznépet mindenütt buzdítani, fanatizálni, – a más ajkúakat pedig a magyar iránti szimpátiára bírni”.³⁶

Nem tudjuk válaszolt-e, s ha igen mit Kossuth ezen eredeti javaslatra, mindenestre az bizonyos, hogy a szabadságharc tábori lelkipásztorkodása több módosítással ugyan, de alapvetően megőrizte a korábbi formákat, s nem tért át a Kármán Pál által javasolt útra.

A másik két protestáns felekezet tagjai lényegesen kevesebb folyamodványt nyújtottak be. Az unitáriusok részéről az ótordai lelkész, Pap Albert János kérelmének maradt nyoma. Az evangélikus lelkészek sem voltak túl sokan, mindössze hárman. Krizsán József, Roth Márton és Dr. Taubner Károly vágyai azonban nem válhattak valóra. A legtöbb esélye kétségtelenül Dr. Taubner Károlynak az MTA, a Királyi Magyar Természettudományi Társaság és a berlini Filológiai Intézet tagjának volt. Ő a Lombardiában és Velencében állomásozó magyar katonák evangélikus tábori papjaként teljesített szolgálatot. Mészáros Lázár bátorítására Eötvös Józsefhez fordult, hogy az „a magyar hazában állomásozó katona-hadseregek evangélikus esperes-tábori papjává Budára” nevezze ki. Nem a háborús ínség miatt kívánczolt el, „a távollét hazámtól, elszigeteltem az irodalmunktól búsítja lelkem s teszi vérzővé szívemet” – olvashatjuk levelében. Kérelmét nem teljesítették, viszont az osztrákok az 1848–49-es itáliai harcokban szerzett érdemei elismeréséül kitüntetésben részesítették.³⁷

E két protestáns felekezetenél valamivel több kérelmet nyújtottak be ortodox lelkészek, s a zsidó felekezetekhez tartozók is benyújtottak két folyamodványt. A minisztérium tehát nem szenvedett hiányt jelentkezőkben.

A felekezeti megoszlásnak azonban nem volt döntő jelentősége a jelentkezők szempontjából. A tábori lelkészi szolgálat az egyetlen módja volt annak, hogy a lelkészek egyháziilag törvényes és elfogadott keretek között katonák lehessenek. Így a hadügyminisztériumhoz eljuttatott folyamodványokban gyakran olvashatók szubjektív, ám e rétegre annál jellemzőbb fordulatok, amelyek a folyamodványt a hazaszeretet érzésével, belső sugallattal, lelkiismereti kötelességgel támasztják alá. „Mióta Honunk szent földét ellenség dúlva tiporja – kezdi kérelmét Matólcsey János

³⁶ Demokratikus fordulat a debreceni igehirdetésben: *Dr. Varga Zoltán*: Debreceni lelkipásztorok, mint híveik politikai és társadalmi vezetői (1790–1848). Debrecen, 1936. 17. o. Szabolai Pap István felhívásának eredményéről: OL H 82 21. kútfő 1848:10600. Kármán Pál javaslata: OL H 2 (OHB) 1848:5894.

³⁷ További protestáns folyamodványok: OL H 57 10. kútfő 1849:308. (Pap Albert); OL H 75 1849:14242., 21632. (Krizsán József, Roth Márton). Dr. Taubner Károly folyamodványa: OL H 57 1848:4. kútfő, 1. tétel, különböző tudományos intézményekben lévő tagságháról M. Schem. 1847., 73. o., kitüntetéséről *Bielik* 1901, 328. o.

darvasi református lelkész –, csak egyetlen eszme élt szüntelen keblemben [sic!]; és ez: Hazám ellensége kiűzésében s elűprásában, tehetségem szerént közremunkálni”.³⁸

Majláth Mihály richwaldi római katolikus lelkész hazafiúi legszentebb kötelessége lelkiismeretes teljesítésére hivatkozik. Igaz Dániel barcsi római katolikus káplán a magyar nemzet és hazája iránt érzett forró szeretetéről beszél. Szilágyi László magyarkakucsi református lelkész arra hivatkozik, hogy tábori lelkészként nagyobb szolgálatot tehet hazájának, mint 42 főt számláló gyülekezetében. Roth Márton evangélikus segédlelkész párhuzamot vont az egyén szabadsága és vagyona valamint édes hazánk szabadsága között. Mindkettő addig marad fenn, amíg meg tudjuk védeni. Támár Imre Egri egyházmegyei áldozár „keble szent sugalmát követve” ajánlotta fel a honnak szolgálatait. Horváth Ferenc római katolikus plébános Radnáról keltezett folyamodványban így vall:

„E sok ármánykodástól körülvelt édes magyar Hazánk megmentésébe, s a honi törvények által már megalapított magyar Alkotmányunk védelmezésébe kezdettől fogva mindig a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, s legforróbb hazafi kötelességemnek tartottam alkalmat nyerni, miszerint Kedves Hazámnak szolgálhassak, s ha szükség kívánná adóját én is lefizethessem. Ezen általam forrón óhajtott célt csak akkor érhetném el, ha mint fölszentelt pap a magyar hadseregben egy tábori lelkészi állomást lenne szerencsém nyerhetni”.³⁹

A tábori lelkészség elnyeréséért benyújtott folyamodványok másik szembetűnő sajátossága, hogy szép számmal akadnak közöttük olyanok, amelyeket menekültek írtak. Majláth Mihály „a határszéli ellenséges indulatú nép” és a „bármikor berohanandó ellenség dühének” volt kitéve. Igaz Dánielt a Barcsra betört szerbek elfogták és ki akarták végezni. Balogh György zombori káplánnak, aki a helyi elemi iskolában tanított, szintén menekülnie kellett a várost feldúló ellenség elől. Molnár István stridói káplán a börtönbüntetés elől szökött meg. A menekülő és alkalmazást kérő papok létszáma különösen 1849 nyarán nőtt meg, így a folyamodók létszáma a hadihelyzet romlásával együtt nőtt. Szegeden jelentkezett és kért tábori lelkészi állást a menekült lelkészek közül Gasparich Kilit barátja, Saághy Vendel üzbégi római katolikus lelkész, akinek marháit az ellenség egy rajtaütés során elrabolta, nyolc hetes bujdosás után itt kért alkalmazást Marczell Ákos nyitrai csápi római katolikus lelkész, itt sürgette ismételt kinevezését Kovrik Artúr békésszentandrásai római katolikus segédlelkész, valamint a Budapestről menekülő Einhorn Ignác rabbi. Az államnak egyébként érdekében állt a menekültek alkalmazása, hiszen az alkalmazást nem találók részére segélyt fizettek.

Gyakran bukkan elő a folyamodványokban a nyelvtudásra való hivatkozás is. Ez azonban nem tette lehetővé a jelentkezők közötti differenciálást, hiszen a többség legalább három nyelven beszélt, de akadt olyan jelentkező is (Zimka János piarista szerzetes), aki arra hivatkozott, hogy „magyar, német, tót és deák nyelveken kívül franciául és olaszul is” ért. Gyakran előfordult, hogy a kérvényt néhány egyházi vagy világi személy támogatta. Az ajánlók politikai súlya a lehető legszélesebb skálán mozgott. Boldogkeresztúr előljárói Blaskó Antal helybeli római katolikus

38 OL H 75 1849:13615.

39 Igaz Dániel: OL H 75 1849:18339.; Szilágyi László: OL H 75 1849:19097.; Roth Márton: OL H 75 1849:21632.; Támár Imre: OL H 75 1849:21901.; Horváth Ferenc: OL H 1849:22220.

segédlelkész kinevezését támogatták. Szentmiklóssy Sámuel református lelkész kérelmét többek között Nagy Mihály szuperintendens is pártolta. Horváth Mihály kultuszminister Molnár Istvánt ajánlotta. Morár Miklós fikatári ortodox lelkészt Krassó megye másodalispánja szerette volna az óhajtott álláshoz segíteni. Somossi Ignác kormánybiztos Balácsi Ferenc tiszapüspöki római katolikus segédlelkész kinevezését sürgette s noha a folyamodót Kossuth is „előforduló alkalommal tábori papságra leendő kinevezés végett” a hadügyminisztérium figyelmébe ajánlotta, a derék segédlelkészből mégsem lett tábori pap. Megkímélve a további esetek felsorolásából az olvasót, nyilvánvaló, hogy az ajánlások a kinevezésekre nem gyakoroltak hatást.⁴⁰

A folyamodványok következő figyelemreméltó eleme azoknak az érdemeknek, tevékenységeknek a köre, amelyeket a pályázók érdemesnek tartottak megemlíteni. Gyakran hivatkoztak eddig végzett áldozatos lelkészi illetve tanári munkájukra. Galgóczi Ignác piarista szerzetes Szegedről a következőket írta: „Tizenkilenc év óta munkálkodom nevelési pályán, ezen idő alatt neveltem a hazának hasznos polgárokat, kik közül számtalan a zsenge korában belétoldott tiszta hazafi érzetnél fogva, a hon szabadságáért karát és vérért feláldozni első felhívásra szent kötelességének tartotta; önérzettel, és nyugodtan mondhatom eszerint, hogy a hazának egy részről leróttam tartozásomat.

Azonban a szabadság szent harcában minden jó honfinak jutott osztályrész, hivatásomhoz, s koromhoz képest én is szolgálatot tenni óhajtok, kívánom lelkesíteni azon hősokeket, kik feláldozták magokat e hon javáért, s lelki vigasszal ellátni, ha vitézül sebesültek meg a harctéren, hol nemsokára véreikből fog felvirulni a szabadság fája.”⁴¹

Iván Tivadar ortodox lelkész a román nép körében végzett sikeres felvilágosító munkájára hivatkozott, Gajdos Döme minorita lelkész a honvédtoborzás során szerzett érdemeit említette meg, Sztankovits István szentpéteri segédlelkész az ostromtól szorongatott Komáromban tíz napig altüzérként szolgált. A temesvári papneveldében 1845-ben végzett Schaeffer Antal segédlelkész mindig megtalálta a módját, hogy támogassa a szabadságharcot.

„Alulírt ezennel bátorkodom egy tábori lelkészi állomásért folyamodni – írta 1849. május 9-én a minisztériumnak –, kérésemet a következőkre alapítván: Öt éve már hogy Csanád egyházmegyében mint segédlelkész működök, a Nagyjécsán történt csata alkalmával midőn az ármányas ellenség népünket lefegyverezni akarta, magam személyesen az ellenségnek két Zsivkovich ezredbeli katonáját éltém veszélyeztetésével lefegyvereztem, és Nagysándor József akkoriba [sic!] alezredes úrnak általadtam. Népünket, jóllehet a temesvári zsarnokok már fogsággal fenyegettek, soha meg nem szűnő lelkesedéssel a magyar kormány iránti tántoríthatatlan hűségre intettem, és azt személyesen is megmutatni soha el nem mulasztottam, miért is utóbbi üdőkben állomásomat egy üdökre elhagyni kéntelenítettem. Jelenleg pedig Bem tábornok úr a bánsági németekhez felszólításával már

⁴⁰ Balogh György: OL H 75 1849:20601.; Molnár István: OL H 75 1849:21292.; Saághy Vendel és Marczell Ákos folyamodványa: OL H 86 1. d. Szeged, 1849. július 15.; Kovrik Artúr: OL H 75 1849:25401.; Einhorn Ignác: OL H 75 1849:25335.; Zimka János: OL H 75 1849:22804.; Blaskó Antal: OL H 75 1849:23048.; Szentmiklóssy Sámuel: OL H 75 1849:21627.; Morár Miklós: OL H 75 1849:21449.; Balácsi Ferenc: OL H 75 1849:2743., 3941. (közli KLÖM XIV. 505. o.); OL H 2 (OHB) 1849:1622., 2139.

⁴¹ Galgóczi Ignác: OL H 75 1849:17298.

több községekbe jártam, és azt kiosztogatva őket arra szólítottam fel, hogy siesse- nek az említett tábornok zászlója alá kiíratni az ellenségnek utolsó gyökerét, sies- senek megmutatni azt, hogy érdemesek édes hazánknak legtermékenyebb földjét szánthatni, és hogyha kell hazánkért halni nem irtóznak.”⁴²

A legbátrabbak a fegyverfogástól sem riadtak vissza a folyamók közül. Liebhart Lukács a baranyai nemzetőrségben volt lelkész, majd főhadnagy, illetve százados. Hozzá hasonlóan fegyverrel is szolgált többek között Gondol Károly nagycsécsi református lelkész, Blaskó Antal boldogkeresztúri római katolikus segédlelkész, Matolcsi János darvasi református lelkész, a már említett Balázsi Ferenc, Kulányi Ferenc nemzetőrségi segédtsízt, Kukacz István teszéri római katolikus segédlel- kész, Opiez Sándor római katolikus áldozópap és nemzetőri százados, Szalay Sán- dor önkéntes nemzetőr. A sort még folytathatnánk, de már e névanyag áttekintése is azon meglepő következtetés levonására jogosít fel, hogy a nemzetőri szolgálat (a fegyveres szolgálat) nem jelentett előnyt a magyar hadsereg tábori lelkészi posztjá- ért folytatott versenyben. Az itt felsoroltak közül egyedül Liebhart Lukácsot nevez- ték ki 1849 július közepén tábori lelkésznek. Hasonló a helyzet a nemzetőrség tábori lelkészeivel is. Noha ismerünk olyan személyeket (Liebhart Lukács, Gaparich Kilit) akik először a nemzetőrségnél, majd a sorkatonaságnál teljesítettek lelkészi szolgálatot, a többség számára ez sem volt elengedő, egyéb feltételek híján a kinevezéshez (Blaskó Antal, Kikinger Alajos, Mihály Lőrinc, Jaczkó Károly stb.).

Áttekintve e kérelmeket, az alábbi következtetések levonására látunk lehetősé- get. Először: a benyújtott kérelmek száma jelentősen meghaladja a hadsereg szük- ségletét. Másodszor: a jelentkezők többsége már a szabadságharc előtt valamilyen formában bekapcsolódott a liberális nemzeti mozgalomba, a szabadságharc alatt pedig erejéhez mérten támogatta a magyar kormányt. Harmadszor: a magyar had- seregben tábori lelkészi álláshoz jutni többféle módon lehetett, ezek egyik (ha nem is legbiztosabb) módja a hadügyminisztériumhoz benyújtott folyamódás volt.

A minisztériumnak a benyújtott folyamódványokkal kapcsolatban a következő tényeket kellett mérlegelnie: van-e üres tábori lelkészi állás? A folyamódó alkal- mas-e annak betöltésére? Szól-e valamilyen egyéb érv (politikai üldözött, felekezeti hovatartozás stb.) alkalmazása mellett? E kérdések mérlegelése 1848-ban, illetve 1849-ben különböző módon történt. 1848-ban a kinevezések során még teljesen az osztrák mintát követték. Eszerint az ezred parancsnokságának, amelynek újon- nan kinevezett tábori lelkészre volt szüksége, az illetékes főhadparancsnokához kellett fordulni, innen áttették a kérelmet az adott tábori főpaphoz, aki viszont a területileg illetékes megyéspüspökhöz fordult ajánlás végett. Minden ezred ahhoz az egyházmegyéhez tartozott, ahonnan a kiegészítését nyerte, illetve ahol a törzse állomásozott. A tábori főpap ezt követően megvizsgálta az ajánlott lelkészt, s ha alkalmasnak tartotta az állás betöltésére, megtette előterjesztését az illetékes szerv- nek. Ez a rendszer 1849-ben azután jelentékenyen módosult. Ennek oka részben a jurisdikciós szálak elszakadásában illetve az önálló tábori püspökség felállításá- nak kudarcában, részben pedig abban keresendő, hogy a megszülető magyar hadsereg lelképásztori igényeit gyorsan kellett kielégíteni, amire a fent vázolt rend-

⁴² Iván Tivadar: OL H 75 1849:19099.; Gajdos Döme: OL H 75 1849:18503.; Sztankovits István: OL H 75 1849:25332.; Schaeffer Antal: OL H 75 1849:14999.

szer képtelen volt. Szerepet játszott a már említett politikai szempont is, tüniillik, hogy a konzervatív felfogású főpapok befolyásától megóvják a hadsereget. 1849-ben (és részben már 1848-ban is) a folyamodók közvetlenül a hadügyminiszterhez fordultak. A kérelmeket a HM hadlelkészi osztályának főnöke vizsgálta meg, aki szükség esetén a jelöltet kinevezés végett a hadügyminiszter (vagy annak helyettese) elé terjesztette. Ugyancsak az osztályfőnök feladata volt, a kinevezett lelkészek számára a szükséges utasítások megfogalmazása. A folyamodók esetében tehát a tábori lelkészi osztály vezetőjének volt döntő befolyása a kinevezésekre, a befolyásos ajánlók, még ha katonák voltak is, nem sokat számítottak. Dallos Pál kirvai adminisztrátor például, akit 1848-ban Tétény község elöljárói Berghammer Károly plébános utódként szerettek volna látni, 1849. május 21-én egy meglehetősen zavaros levélben kérte Görgei Artúrt, nevezze ki bármely lovasezredhez káplánnak. Mednyászký Cézár a kérést már ekkor mellőzendőnek vélte s később mint osztályfőnök, a Feldunai hadsereg vezérkari főnöke, Bayer József ezredes, sürgetése ellenére is ragaszkodott ehhez a nézetéhez. Nem is lett a derék adminisztrátorból tábori lelkész. Az eset azért is érdekes, mert a hadügyminiszternek általában nem bírálták felül a hadlelkészi osztályfőnökök előterjesztéseit.⁴³

Hogyan lehetne tehát a sikeres alkalmazás feltételeit összefoglalni? Az alkalmazás előfeltétele volt, hogy üres állomáshely álljon rendelkezésre. 1849. július 16-án Mednyászký Cézár osztályfőnök felhívta az érdeklődők figyelmét, hogy a magyar hadseregnél a tábori lelkészi állások be vannak töltve, így folyamodványokat csak akkor nyújtsanak be, ha új tábori lelkészi állások felállításáról értesülnek a hivatalos lapból. Kivétel nélkül alkalmazták a korábban az osztrák hadseregben kinevezett majd a magyar hadsereg oldalára átállt tábori lelkészeket, akkor is ha 1848-ban hosszabb-rövidebb ideig szolgálaton kívül voltak. (pl. Dudás János, Dr. Korének József, Harsányi Sámuel). Az alkalmazás másik viszonylag biztos módja volt az adott hadseregnél szolgálatra jelentkezni. Mivel 1849 júliusáig a magyar hadsereg tábori lelkész hiánnyal küzdött, így a parancsnokok örömmel alkalmazták a szolgálatra jelentkezőket, s a legtöbb esetben sikerült kieszközölniük a minisztérium megerősítését is. Nem volt teljesen reménytelen, noha a „túlkínálat” miatt kevésbé biztos út a HM-hez való folyamodás. Itt részben a szükségletek döntöttek, részben a folyamadók egyéni érdemeit vették figyelembe. Azok esetében, akik az általános kívánalmaknak megfeleleltek, előnyt jelentettek, ha politikai üldözésnek voltak kitéve. Hátrányos volt viszont, ha a kérelmező nem bevett felekezethez tartozott, ha már betöltött állásért folyamodott, illetve ha olyan egységhez (pl. zászlóaljhoz) kérte a kinevezését, ahol hivatalosan nem alkalmaztak tábori lelkészt.

Ezek a következtetések azonban – mint a történelemben általában – csak tendencia jelleggel érvényesek: A kinevezésekbe gyakran beleszólt a hadihelyzet vagy a véletlen is. Jaczkó Károly kecskeméti római katolikus segédlelkész, aki az ókéri táborban már gyakorolta a tábori lelkészi szolgálatot, azért nem tudta elfoglalni állását a 16. (Károlyi) huszárezrednél, mert az ellenség elvágta a Debrecenbe utazás lehetőségétől. 1849 június végén–július elején ismét felmerült a kinevezése,

43 Az osztrák kinevezési rendszerről: *Bielik* 1901, 150–151. o.; *Melichár* 1899, 68–73. o.; *Borovi* 1992, 44–45. o., de itt a szerző főhadparancsnokság helyett állandóan hadtestparancsnokságot emleget. Dallos Pál: OL H 56 19. kútfő 4. tétel (1848); OL H 75 1849:21629. (iktatókönyv), 23111.; OL H 115 2. d. Dallos Pál–Görgei Artúr Kirva, 1849. május 21.

ezúttal a 18. (Attila) huszárezredhez, de végül mégsem lett belőle táborigazgató. A sok nyelvet ismerő Hérics Antalt viszont meglehetősen különös körülmények között alkalmazták. Történt ugyanis, hogy az ó-szőnyi plébános, Gango József, mivel az osztrákokkal szimpatizált, tanácsosabbnak látta elhagyni a falut, amikor az a magyarok kezére került. Az így megüresedett plébániára Hérics Antalt nevezték ki. A megszökött plébános gazdasszonya, Takács Jánosné Bodofalusi Julianna és annak lánya, Mária azonban nem adták fel olyan könnyen a harcot. Föllázították Hérics ellen a falut, sőt meg is fenyegették. A szorult helyzetbe került pap Alvinczy Alvin honvéd századoshoz, a 98. zászlóalj parancsnokához fordult segítségért, aki valóban döntő fordulatot adott az eseményeknek. A „gaz fondorkodó” és „áruló” asszonyt leányával együtt fogságba vetette, Héricset pedig a zászlóalj tisztikarának kérésére oltalma alá vette és magával vitte Komáromba táborigazgatóként.⁴⁴

A folyamodványok benyújtásának időbeni megoszlása nem ad lehetőséget látványos következtetések levonására. Tény, hogy a legtöbb folyamodványt 1849 május, június és július havában nyújtották be, amiben – feltételezésünk szerint – a hadihelyzet alakulása volt a döntő tényező. Az időszak első felében Magyarország területének legnagyobb része meg volt tisztítva az ellenséges csapatoktól, a postai és egyéb közlekedés helyre volt állítva, így a folyamodók egyrészt be tudták nyújtani kérelmeiket, másrészt a táborigazgatói állás valódi perspektívának tűnt. Az időszak második felében viszont, amikor a Paszkevicz tábornagy parancsnoksága alatti orosz csapatok is megkezdtek az előrenyomulást, számos lelkész is elmene-kült, s számukra az egyetlen lehetséges alkalmazási terület – ha lelkészek akartak maradni – a táborigazgatói állás volt. Így paradox módon a hadihelyzet romlása is a folyamodók létszámának növekedéséhez vezetett.

A magyar hadsereg tehát 1848-ban a cs. kir. hadsereghez hasonlóan rendelkezett táborigazgatói hierarchiával. Kezdetben a hadügyi vezetés – az ausztriai példát követve – egy önálló táborigazgatói püspökség felállítására tett kísérletet. Mivel a politikai helyzet ezt nem tette lehetővé, a magyar hadsereg táborigazgatói lelkész hierarchiáját ideiglenes jelleggel szervezték meg. Ebből az ideiglenességből vezethetők le azok az eltérések amelyek a magyarországi, illetve az ausztriai táborigazgatói lelkész hierarchia között fenn álltak. A különbségek mellett a magyar hadsereg táborigazgatói lelkész hierarchiája számos hasonló vonást mutat a császári hadsereggel. A nemzetőrség táborigazgatói lelkészeit legtöbbször a tisztekkel együtt a legénység választotta. A magyar hadsereg táborigazgatói lelkészeit viszont a hadügyi vezetés nevezte ki, vagy erősítette meg állásában. A magyar hadsereg táborigazgatói lelkész hierarchiája kialakulása során azt is figyelembe kell vennünk, hogy 1848–49-ben kb. kétszer annyi klerikus szeretett volna táborigazgatói lelkész szolgálatot teljesíteni, mint ahányat a hadsereg ténylegesen alkalmazott.

⁴⁴ Mednyászký az állások betöltéséről *Közöny*, 1849. július 18. 564. o., v.ö.: OL H 75 1849:25423. (iktatókönyv). Jacsó Károly (Órkény, 1821. október 17. Bugyi, 1899. február 20.) Váci egyházmegyei római katolikus lelkész. Vácott filozófiai és teológiai tanulmányokat folytatott. Ezek befejeztével 1845. július 20-án pappá szentelték. 1848-ban kecskeméti segédlelkész, az ókéri táborban hadlelkész szolgálatot teljesített, de közelebből nem ismert zavarok miatt elhagyta a tábort. 1848–49-ben Kecskeméten liberális felfogású szentbeszédei tették népszerűvé. 1857-től plébános Dunakeszin, 1869–1872 között betegállományban volt. 1872-től borosberényi plébános. 1877-től 1884-es nyugdíjba vonulásig ismét képlán. 1888-ban reaktiválják, bagyi káplán, majd 1891-től haláláig adminisztrátor Bugyiban. (Források: *Chobot Ferenc*: A Váci egyházmegye történeti névtára I. k., Vác, 1915. 780. o.; OL H 86 1. d. Előterjesztési ív; OL H 75 1849: 31065., 31066.; *Közöny*, 1848. október 21. 659. o. és 1848. november 1. 702. o. és 1849. június 17. 506. o.) Hérics Antalról: *Ambros* 1892, 63–65. o.; *Szimyei* 1887, (Komárom) 327. o. és 374. o.; OL H 75 1849:25839.